ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସିଲବସ୍ ଅନୁସାରେ ଲିଖିତ

ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ

ମୁଗ୍ଧବୋଧ ବ୍ୟାକରଣ

(ଚତୁର୍ଥ ଓ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ରେଣୀ ନିମନ୍ତେ)

ପୁସ୍ତକଲେଖକ—

ପଣ୍ଡିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ବ୍ୟାକରଣାଚାର୍ଯ୍ୟ

ହେଡ୍‌ପଣ୍ଡିତ, ରାଣୀହାଟ ହାଇସ୍କୁଲ, କଟକ

ପଣ୍ଡିତ ଗଦାଧର ମହାପାତ୍ର

ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ

୧୯୫୭

ପ୍ରକାଶକ

ଦାସ ବ୍ରଦର୍ସ

ବ୍ରହ୍ମପୁର : କଟକ : ସମ୍ବଲପୁର

ମୂଲ୍ୟ ଆଠ ଅଣା ମାତ୍ର (ପଚାଶ ନୂଆ ପଇସା)

ସୁଖବୋଧ ବ୍ୟାକରଣ

ବର୍ଣ୍ଣମାଳା

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅ, ଆ, କ, ଖ ପ୍ରଭୃତି କେତେଗୁଡ଼ିଏ **ବର୍ଣ୍ଣ** ବା ଅକ୍ଷର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅ, ଆ, ଇ, ଈ, ଉ, ଊ, ଋ, ୠ, ଌ, ଏ, ଐ, ଓ, ଔ—ଏହି ତେରଟିକୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣର ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ତେରଟିକୁ **ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ** କୁହାଯାଏ ।

ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ କହନ୍ତି ।

କ୍, ଖ୍, ଗ୍, ଘ୍, ଙ୍, ଚ୍, ଛ୍, ଜ୍, ଝ୍, ଞ୍, ଟ୍, ଠ୍, ଡ୍, ଢ୍, ଣ୍, ତ୍, ଥ୍, ଦ୍, ଧ୍, ନ୍, ପ୍, ଫ୍, ବ୍, ଭ୍, ମ୍, ଯ୍, ର୍, ଳ, ଵ୍, ଶ୍, ଷ୍, ସ୍, ହ୍, ଂ, ଃ, ँ—ଏହି ଛତିଶଟି ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ତାହାକୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ କହନ୍ତି ।

ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ତେର ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ଛତିଶ, ଏପରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଅଣଚାଶଟି ।

ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇ ପ୍ରକାର—**ହ୍ରସ୍ୱସ୍ୱର** ଓ **ଦୀର୍ଘସ୍ୱର** ।

ଅ, ଇ, ଉ, ଋ, ଌ, ଏଗୁଡ଼ିକ ହ୍ରସ୍ୱସ୍ୱର ।

ଆ, ଈ, ଊ, ୠ, ଏ, ଐ, ଓ, ଔ, ଏଗୁଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘସ୍ୱର ।

ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚୋଟି ବର୍ଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଏ ।

କ୍, ଖ୍, ଗ୍, ଘ୍, ଙ୍, ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି 'କ' ବର୍ଗ ।

ଚ୍, ଛ୍, ଜ୍, ଝ୍, ଞ୍, ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି 'ଚ' ବର୍ଗ ।

ଟ୍, ଠ୍, ଡ୍, ଢ୍, ଣ୍, ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି 'ଟ' ବର୍ଗ ।

ତ୍, ଥ୍, ଦ୍, ଧ୍, ନ୍, ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି 'ତ' ବର୍ଗ ।

ପ୍, ଫ୍, ବ୍, ଭ୍, ମ୍, ଏହି ପାଞ୍ଚଗୋଟି 'ପ' ବର୍ଗ ।

ଏହି ପଚିଶଟି ବର୍ଣ୍ଣକୁ ବର୍ଗ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ବା ସ୍ପର୍ଶ ବର୍ଣ୍ଣ ବୋଲଯାଏ ।

ଯ ଠାରୁ ँ (ଚନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଗାରଟିକୁ ଅବର୍ଗ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ବୋଲଯାଏ । ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ; ଯଥା—ବର୍ଗ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅବର୍ଗ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣ କେତୋଟି ?

୨ । ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ କେତେ ପ୍ରକାର ?

୩ । କ୍, ଙ୍, ଠ୍, ଧ୍, ଯ୍, ଶ୍, ହ୍, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ କି ବର୍ଣ୍ଣ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ?

ଶବ୍ଦ

'ଆ' କହିଲେ ଆସିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଯାଉଛି । 'ବ' କହିଲେ ବସିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଯାଉଛି । 'ରଘୁ' କହିଲେ ଜଣେ ଲୋକର ନାମ ବୁଝାଉଛି । 'ସୁନ୍ଦର' କହିଲେ ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ବୁଝାଯାଉଛି । 'ଗୋରୁ' କହିଲେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଜୀବକୁ ବୁଝାଯାଉଛି । ତେଣୁ ଆ, ବ, ରଘୁ, ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଗୋରୁ ଏ ସମସ୍ତଙ୍କର କିଛି ନା କିଛି ଅର୍ଥ ଅଛି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଗୋଟିଏ ବର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱାରା, କେହିବା ଏକରୁ ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ା ହୋଇଅଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ **ଶବ୍ଦ** କହନ୍ତି ।

ଏକ ବା ଏକାଧିକ ବର୍ଣ୍ଣ ମିଳି କୌଣସି ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ ତାକୁ ଶବ୍ଦ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷରରେ ଗଢ଼ା ଯାଇଥିବା ଦୁଇଗୋଟି ଶବ୍ଦ କହ ?

୨ । ଅ, ର, କ, ଛ, ଲ, ଫ, ଜ, ମ, ଏହି ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କୁ ନେଇ କେତେଗୋଟି ଶବ୍ଦ ଗଢ଼ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ କହ ?

୩ । ଖଂଙ୍, ଛଠ୍, ଉଜ୍, ଫୁବ୍ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଶବ୍ଦ କୁହାଯିବ କି ନାହିଁ, କାରଣ ଦେଇ ବୁଝାଇ ଦିଅ ।

ବାକ୍ୟ

(୧) ପିଲାଟି ଖେଳୁଅଛି । (୨) ବହି ଖଣ୍ଡିକ ପଢ଼ । (୩) କେଉଟ ମାଛ ଧରୁଅଛି । ଏହି ତିନୋଟି ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ

ପ୍ରତ୍ୟେକରୁ ମନର କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଝାଉଛି, ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ **ବାକ୍ୟ ।**

ଯହିଁରୁ ମନର କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଝାଯାଏ, ତାହାକୁ ବାକ୍ୟ କହନ୍ତି ।

୧ । କେଉଁଠି ମାଛ ।

୨ । ବହି ଖଣ୍ଡିକ ।

ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣରୁ କିମ୍ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରୁ ମନର ଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉନାହିଁ । 'କେଉଁଠି ମାଛ' କହିଲେ ମନରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ "କେଉଁଠି ମାଛ—କଅଣ କଲ ?" ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ "ବହି ଖଣ୍ଡିକ—କଅଣ ?" ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ବାକ୍ୟ ଏବଂ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ ତାହା ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ।

(କ) ଘୋଡ଼ା ଦୌଡ଼ୁଛି । (ଖ) ଉଷା ଗୋଟିଏ । (ଗ) ଆସ ଆମେ ଖେଳିବା । (ଘ) ଆଜି ସଭା । (ଙ) ଚନ୍ଦ୍ର ଉଇଁଲେଣି । (ଚ) ତାକୁ ଦେଖିବା । (ଛ) ମୁଁ ଦେଖିବ । (ଜ) କାଲି ଜଣେ ପିଲା ଗୁଡ଼ିଆଠାରୁ । (ଝ) ଗୃହଗୋଟି ଛେଳି ପଡ଼ିଆରେ ଚରୁଥିଲେ । (ଞ) ସାଆନ୍ତେ ମଲେ ଖାଇବ ।

୨ । ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

(କ) ଆଜି—ତପର ହେଉଛି । (୨) ଆଜିଠାରୁ—ବାର୍ଷିକ—ଆରମ୍ଭ ହେବ । (୩) ତୁଳସୀ—ବାସେ—ଦିନ୍ତରୁ—ହୁଏ । (୪) ମୁଁ ବଲ—ଜାଣେ । (୫)—ଗାଈ—ମିଠା

ଲାଗେ । (୬) ପ୍ରତି—ବର୍ଷରେ ଥରେ—ହେବ । (୭) ଓଡ଼ିଶାର—ଠାରେ—କାରଖାନା ଚାଲୁଛି । (୮) ରାସ୍ତାରେ ସବଦା—ଫଟକୁ—ଚାଲ । (୯)—ମାସରେ ବେଶୀ ଗରମ —। (୧୦) ବାପା—ମାଆଙ୍କ—ସବୁବେଳେ ମାନ ।

ପଦ

୧ । କୁକୁର ଭୁକୁଅଛି ।

୨ । ରମା ବୋଉକୋଳରେ ଝିଲୁଥିଲା ।

୩ । ଆମ ସ୍କୁଲର ନାମ କଅଣ ?

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ ଦୁଇଟି, ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ତିନୋଟି ଏବଂ ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ଚାରୋଟି ଅଂଶ ଅଛି । ଏହି ଅଂଶଗୁଡ଼ିକୁ **ପଦ** କହନ୍ତି ।

ବାକ୍ୟର ଅଂଶକୁ ପଦ କହନ୍ତି ।

ପଦ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର । ଯଥା—ବିଶେଷ୍ୟ, ସର୍ବନାମ, କ୍ରିୟା, ବିଶେଷଣ ଓ ଅବ୍ୟୟ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟରେ କେତୋଟି ଲେଖାଏଁ ପଦ ଅଛି ଚିହ୍ନାଇଦିଅ ।

ତୋ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ । ବିଦ୍ୟାଧନକୁ ଚୋର ଚୋରି କରିପାରେ ନାହିଁ । ସୀତା ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଭାଉଜବୋହୂ । ପୁରୀ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ।

୨ । 'କ' ଚିହ୍ନିତ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ 'ଖ' ଚିହ୍ନିତ ଅଂଶମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ବାକ୍ୟ ରଚନା କରି ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କର ।

(କ) ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ, ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ, ଓଡ଼ିଶାର ଜନସଂଖ୍ୟା, କଟକ ସହରରେ, କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ।

(ଖ) ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରାଗ ହୁଏ, ଦେଢ଼ କୋଟି ଅଛେ, ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣ ହୁଏ, ବାରବାଟି ଅବସ୍ଥିତ, ଲାଙ୍ଗୁଳା ନରସିଂହ ଦେବ କରାଇଥିଲେ ।

ବିଶେଷ୍ୟ

(୧) "ରାମ ସୁନା ବିକୁଅଛି" ଏ ବାକ୍ୟରେ **ରାମ** ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏବଂ **ସୁନା** ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

(୨) "ସୁନା ଲୁହାଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ୍" ଏ ବାକ୍ୟରେ **ସୁନା** ଓ **ଲୁହା** ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ବୁଝାଉଛି ।

(୩) "କୁକୁଡ଼ା ପାଳ" ଏ ବାକ୍ୟରେ **କୁକୁଡ଼ା** କୌଣସି ଗୋଟିଏ କୁକୁଡ଼ାକୁ ବୁଝାଉ ନାହିଁ, କୁକୁଡ଼ା ଜାତିକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

(୪) "ତାଙ୍କଠାରେ ଦୟା ନାହିଁ" ଏ ବାକ୍ୟରେ **ଦୟା** ଗୋଟିଏ ଗୁଣକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

(୫) "ବସିବାଠାରୁ କାଶିବା ଭଲ" ଏ ବାକ୍ୟରେ **ବସିବା, କାଶିବା** ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାମକୁ ବୁଝାଏ, ତାହାକୁ ବିଶେଷ୍ୟ କହନ୍ତି ।

ବିଶେଷ୍ୟ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର; ଯଥା:—ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ, ଜାତି, ଗୁଣ ଓ କ୍ରିୟାବାଚକ ।

୧ । ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ସ୍ଥାନର ନାମକୁ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ **ବ୍ୟକ୍ତିବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ** କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—କପିଳାସ, ଶିବ, ଓଡ଼ିଶା, ହୀରାକୁଦ, ରାଉରକେଲା ।

୨ । ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ପଦାର୍ଥର ନାମକୁ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ **ବସ୍ତୁବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ** କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ଗହମ, ଘିଅ, ଚିନି, ଲୁହା ।

୩ । ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି ଜାତିକୁ ବୁଝାଏ, ତାକୁ **ଜାତିବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ** କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—କୁକୁଡ଼ା, ମନୁଷ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗାଳୀ, ଗଛ ।

୪ । ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି ଗୁଣ, ସଂଖ୍ୟା ବା ଅବସ୍ଥାକୁ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ **ଗୁଣବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ** କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ଦୟା, ଠକାମି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, କ୍ଷମା, ଦ୍ୱିତ୍ୱ, ବାଲ୍ୟ, ଶୈଶବ ।

୫ । ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ନାମକୁ ବୁଝାଏ, ତାହାକୁ **କ୍ରିୟାବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ** କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ପିବା, ବିକ୍ରୀ, ପଠନ, ନାଚ, ଯୁଦ୍ଧ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ବିଶେଷ୍ୟ କେତେ ପ୍ରକାର ?

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ କି ପ୍ରକାର ବିଶେଷ୍ୟ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ।

ଧାନବନ୍ଧ, ନୃତ୍ୟ, ଲୁହା, ସିମେଣ୍ଟ, ବଣି, ମଣିଷପଣିଆ, ବସାଉଠା, ଶୈଶବ, ଦୟା, ଭାର୍ଗବୀ, ଚିତ୍ରକୂଟ, ଗୋରୁ, ପାଗଳାମି, ଦୁଃଖ, ଭାଲୁ, ବହି, କଲମ, ଦୁଆର, ଖଣ୍ଡଗିରି,

ଝରବାଟିଆ, କେଦାରଗୌରୀ, ବନ, ପର୍ବତ, ହାଣ୍ଡି, ଦେଉଳ, ପୂଜାରୀ, ମହାଭାରତ ।

୩ । ଦୁଇ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ଦେଇ ତିନୋଟି ବାକ୍ୟ ଲେଖ ।

୪ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟରୁ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛି କିଏ କି ପ୍ରକାର ବିଶେଷ୍ୟ କାରଣ ସହ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ।

(କ) କିଏ ଜାଣିଥିଲା ସାରୁ ଭିତରେ ମାଛ ଅଛି, (ଖ) ରାମଙ୍କ ଗାଈଟି ଭଲ ଦୁଧ ଦିଏ, (ଗ) ଆମ ଶ୍ରେଣୀରେ ମଧୁ ପ୍ରଥମ ଓ ରାଧୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଟନ୍ତି, (ଘ) ଆଜିକାଲି ଦୟା, ସରଳତା ପ୍ରଭୃତି ଉଭେଇ ଗଲଣି, (ଙ) ସୁନା ଓ ଲୁହା ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି ବେଶୀ ଉପକାରୀ ? (ଚ) ବାଘ ଭାଲୁଙ୍କଠାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଅଧିକ ହିଂସ୍ର ଅଟେ, (ଛ) ଲୋକର ସେଠାକୁ ଯିବା ଆସିବା ନାହିଁ ।

ସର୍ବନାମ

ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । **ସେ** ବଡ଼ ଦାନୀ ଏବଂ ଧାର୍ମିକ । **ମୁଁ** ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବି । **ତୁମେ** କୃଷି କାମ ଜାଣ କି ? **କିଏ** ଏଠାକୁ ଆସୁଛି ? **ଯାହାର** ଲୁଣ ଖାଅ **ତାହାର** ଗୁଣ ଗାଅ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ 'ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର' ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ 'ସେ' ଏହି ପଦଟି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବୁଝାଉଛି । ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ 'ମୁଁ' ଓ ଚତୁର୍ଥ ବାକ୍ୟରେ 'ତୁମେ' ଏହି ଦୁଇଟି ପଦ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷକୁ ବୁଝାଉଛି । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଚମ ବାକ୍ୟରେ 'କିଏ' ଏବଂ ଷଷ୍ଠ ବାକ୍ୟରେ 'ଯାହାର', 'ତାହାର' କୌଣସି ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

ଯେଉ ପଦ କୌଣସି ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ସର୍ବନାମ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦ ଦେଇ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

ହରିବାବୁଙ୍କ ପୁଅ ବିନୋଦ । —ଭଲ ପଢେ । — ଦୁଇ ଭାଇ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଭଉଣୀ । କିଏ — ତୁମକୁ ଖୋଜୁଥିଲା ? ତାକୁ — ଜାଣ କି ? ଯାହାର ଲୁଣ ଖାଅ — ଗୁଣ ଗାଅ । ମୋତେ — ମଠିବୁ ମାଠ — ସେହି ଦରପୋଡ଼ା କାଠ ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କରେ କେଉଁଠାରେ କେଉଁ ସର୍ବନାମ ପଦର ବ୍ୟବହାର ହୋଇପାରେ ଲେଖ ।

(କ) ଅଶୋକ ମଗଧର ରାଜା ଥିଲେ । ଅଶୋକଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ବିନ୍ଦୁସାର । ଅଶୋକ ବହୁତ ରାଜ୍ୟ ଜିଣିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଭାରତ ଅଶୋକଙ୍କର ଅଧୀନରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗ ଅଶୋକଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ନ ଥିଲା ।

(ଖ) ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଥିଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ।

କ୍ରିୟା

(୧) ଶିଶୁ **ଶୋଇଛି** । ଏଠାରେ 'ଶୋଇଛି' ପଦଟି ଶୋଇବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଛି । (୨) ପିଲମାନେ **ଖେଳୁଥିଲେ** । ଏଠାରେ 'ଖେଳୁଥିଲେ' ପଦଟି ଖେଳିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଛି । (୩) ବାପା **ଆସିବେ** । ଏଠାରେ 'ଆସିବେ' ପଦଟି ଆସିବା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଛି ।

ଯେଉଁ ପଦ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଏ, ତାହାକୁ କ୍ରିୟାପଦ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା କ୍ରିୟାପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନାଅ ।
ବାପା ଗଳ୍ପଟିଏ କହିଲେ । ଆଜି ଟାଣ ଖରା ହେଉଛି । ଆମ ଜନ୍ମଭୂମି ଉତ୍କଳ ଅଟେ । ବଗିଚାରେ ବହୁତ ଗୋଲାପ ଫୁଟିଛି । ମୁଁ ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ବୁଲିବି । ପାଠ ପଢ଼ । ଗୃହ କର । ଡାକ୍ତର ରୋଗୀକୁ ଦେଖିବେ । ବାନ୍ଧିଲା ଘୋଡ଼ା ଘାସ ଖାଏ । ଯେ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼େ ଯେତେଦୂର, ସେ ଜାଣେ ତାହାର ବେଉରା ।

୨ । ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନରେ କ୍ରିୟାପଦ ବସାଅ ।
ବାଦୁଡ଼ି ସ୍ତନ୍ୟପାନ — । ଘରକୁ — ଆସ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଦ୍ରୋଣଙ୍କର ପୁତ୍ର — । ଏଣିକି ଆମ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅ — । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଜି ଏ ପୃଥିବୀରେ — । ସଭାପତି ମୋତେ ପୁରସ୍କାର — । ଏଥର ପିଲାର ବୁଦ୍ଧି ହଜି — ।

କାଶ୍ମୀର ଭାରତର ଅଂଶବିଶେଷ —। ଅଗଷ୍ଟ ପନ୍ଦର ତାରିଖରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ —।

୩। କ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗକରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ଲେଖ। ଫଳେ, ପାରିବେ, ମାରିଦେଲେ, ଆଣ, ଜଳିବ, ଚଢ଼ୁଥିଲ, ଦିଅ, ବାସେ, ହେଲି।

ବିଶେଷଣ

୧। **କଳା** ଗାଈ ଦୁଧ ମିଠା ଲାଗେ। ଏଠାରେ 'କଳା' ପଦଟି ଗାଈର ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ବୁଝାଉଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଗାଈମାନଙ୍କଠାରୁ କଳା ଗାଈଟିକୁ ଅଲଗା କରୁଛି।

୨। **ଗୋଟିଏ** କଦଳୀକୁ ଦୁଇ ପଇସା। ଏଠାରେ 'ଗୋଟିଏ' ପଦଟି କଦଳୀର ସଂଖ୍ୟାକୁ ବୁଝାଉଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କଦଳୀଠାରୁ କଦଳୀଟିକୁ ଅଲଗା କରିଦେଉଛି।

୩। **କୁନି** ପିଲାଟି ଖେଳୁଛି। ଏଠାରେ 'କୁନି' ପଦଟି ପିଲାର ଅବସ୍ଥା ବୁଝାଉଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କରୁଛି।

୪। **ଗିଲାସେ** ଦୁଧ ପିଅ। ଏଠାରେ 'ଗିଲାସେ' ପଦଟି ଦୁଧର ପରିମାଣ ବୁଝାଉଛି ଏବଂ ସମୁଦାୟ ଦୁଧରୁ ଗିଲାସେ ଦୁଧକୁ ଅଲଗା କରୁଛି।

ଯେଉଁ ପଦ ବିଶେଷ୍ୟର ଗୁଣ, ସଂଖ୍ୟା, ଅବସ୍ଥା ବା ପରିମାଣ ବୁଝାଏ ଏବଂ ସମୁଦାୟରୁ ଅଲଗା କରାଏ, ତାହାକୁ ବିଶେଷଣ କହନ୍ତି।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ବିଶେଷଣ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛି କିଏ କି ପ୍ରକାର ବିଶେଷଣ ଚିହ୍ନାଅ ।

ଟଟ୍ଟୁ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ । ଉଦୁଉଦିଆ ଖରାରେ ଦଉଡ଼ ନାହିଁ । ଗରିବ ଲୋକଟିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କର । ଦଢ଼ିଆ ବାବାଜୀର ବଡ଼ ଦାଉ । 'କ' ବିଭାଗରେ ତୁମେ ପଢ଼ କି ? ଧୋବ ଲୁଗା ପିନ୍ଧ । ମାଠିଆଏ ପାଣିରେ କାମ ଚଳିବ । ପାଞ୍ଚୋଟି ପିଲା ପାସ୍ କଲେ । ଆଣ୍ଠୁ, ମୁନ୍ଦେ ପାଣି ଦେ । ଗାଈ ଆଗରେ କେରେ ପାଳ ପକାଇଦେଇ ଆସ । ଚାଲନ୍ତା ଶଗଡ଼ରେ ହାତ ପୂରାଅ ନାହିଁ । ଶୁଖିଲା କାଠରୁ ପାଣି ବାହାରେ ନାହିଁ । ବିକଟେ ପିଲା, ତାର ଗୃତର ଦେଖ । ସାଢ଼େ ଗୋଠାକ ବେଳେ ଖେଳୁଛନ୍ତି ହୁଏ ।

୨ । ଉପଯୁକ୍ତ ବିଶେଷଣ ପଦ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟବହାର କର ।

— ପାଣି । — ଆକାଶ । — ଆଲୁଅ । — ଗାଈ । —ପାଣ୍ଡବ — ବୀର । — ଖରା । — ଆଖି । — ନଦୀ । ଭଲ — ପିଲାଟାଏ । ଟଙ୍କାକ—ପଇସା । — ଲୋକଟି ପାଣିମାଗୁଛି । — ଗାଈ ଦୁଧ ମିଠା ଲାଗେ । କୁନ୍ତୀଙ୍କର— ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରାମଙ୍କ — ଭାଇ ଅଟନ୍ତି ।

୩ । 'କ' ଧାଡ଼ିରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିଶେଷଣ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ 'ଖ' ଧାଡ଼ିରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉପଯୁକ୍ତ ବିଶେଷ୍ୟ ସହିତ ଯୋଗ କର ।

(କ) ବିଧେ, ଛିଣ୍ଡା, ରଙ୍ଗିନ, ନିର୍ମଳ, ଭୁଆ, ଡେଙ୍ଗା, ଚିନେଇ, ଦାଢ଼ୁଆ, ଘୋର, ଜଳନ୍ତା, ନିର୍ମାଣ ।

(ଖ) କନା, ବହଲ, ଆକାଶ, ଜନ୍ମ, ଚ୍ଚୁଗ୍ଗ, ଶାଢ଼ୀ, ଅନ୍ଧାର, ବଗଡ଼, ଗଛ, ବାୟୁ, ନଆଁ ।

ବିଶେଷଣର ଭେଦ

୧ । ହରି **ଦୁଷ୍ଟ** ପିଲା । ଏଠାରେ 'ଦୁଷ୍ଟ' ବିଶେଷଣ ପଦଟି 'ପିଲା' ଏହି ଜାତିବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦଟିକୁ ବୁଝାଉଛି ।

୨ । **ହଣ୍ଡେ** ଗୁଡ଼ ଅଛି । ଏଠାରେ 'ହଣ୍ଡେ' ବିଶେଷଣ ପଦଟି 'ଗୁଡ଼'ର ପରିମାଣ ବୁଝାଉଛି ।

ବିଶେଷ୍ୟ ପଦର ବିଶେଷଣକୁ **ବିଶେଷ୍ୟର ବିଶେଷଣ** କହନ୍ତି ।

୧ । ପ୍ରସ୍ତାବଟି **ମନ୍ଦ** ନୁହେଁ । ଏଠାରେ 'ମନ୍ଦ' ପଦଟି 'ପ୍ରସ୍ତାବ' ଏହି କ୍ରିୟାବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦକୁ ବୁଝାଉଛି; ମାତ୍ର ବିଶେଷ୍ୟର ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

୨ । ଛବିଟି **ସୁନ୍ଦର** ହୋଇଛି । ଏଠାରେ 'ସୁନ୍ଦର' ପଦଟି 'ଛବି' ଏହି ପଦାର୍ଥର ନାମକୁ ବୁଝାଉଥିବା ବିଶେଷ୍ୟ ପଦକୁ ବୁଝାଉଛି; ମାତ୍ର ବିଶେଷ୍ୟର ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ଯେଉଁ ବିଶେଷଣ ପଦ ବିଶେଷ୍ୟ ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାକୁ **ବିଧେୟ ବିଶେଷଣ** କହନ୍ତି ।

୧ । ଦଧୀଚି **ବଡ଼** ଦୟାଳୁ ଋଷି । ଏଠାରେ 'ବଡ଼' ପଦଟି 'ଦୟାଳୁ' ଏହି ବିଶେଷଣକୁ ବୁଝାଉଛି ।

୨ । **ଟିକିଏ** ଆମ୍ବିଳିଆ ଆମ୍ବ କିଏ ଖାଇବ । ଏଠାରେ 'ଟିକିଏ' ପଦଟି 'ଆମ୍ବିଳିଆ' ବିଶେଷଣକୁ ବୁଝାଉଛି ।

ଯେଉଁ ପଦ ବିଶେଷଣର ବିଶେଷଣ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାକୁ **ବିଶେଷଣର ବିଶେଷଣ** କହନ୍ତି ।

୧ । ପଢ଼ା **ଶୀଘ୍ର** କର । ଏଠାରେ 'ଶୀଘ୍ର' ପଦଟି 'କର' ଏହି କ୍ରିୟାକୁ ବୁଝାଉଛି ।

୨ । ହରି **ସୁଖରେ** ଅଛି । ଏଠାରେ 'ସୁଖରେ' ଏହି ପଦଟି 'ଅଛି' କ୍ରିୟାକୁ ବୁଝାଉଛି ।

ଯେଉଁ ବିଶେଷଣ ପଦ କ୍ରିୟାପଦକୁ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ **କ୍ରିୟା ବିଶେଷଣ** କହନ୍ତି ।

ମନେରଖ:—ବିଶେଷଣ ଚାରି ପ୍ରକାର ।

(୧) ବିଶେଷ୍ୟର ବିଶେଷଣ, (୨) ବିଧେୟ ବିଶେଷଣ, (୩) ବିଶେଷଣର ବିଶେଷଣ, (୪) କ୍ରିୟା ବିଶେଷଣ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଶେଷଣ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର ।
ନିର୍ମଳ, ପୁରୁଣା, ଲମ୍ବା, ଦଳେ । (ବିଶେଷ୍ୟର ବିଶେଷଣ)
ଭଲ, ଦୁଷ୍ଟ, କଡ଼ା, ମାଟିଳ । (ବିଧେୟ ବିଶେଷଣ)
ବଡ଼, ଅତି, ବୁଢ଼ା, ପରମ । (ବିଶେଷଣର ବିଶେଷଣ)
ଦୁଃଖରେ, ହଠାତ୍, ଆସ୍ତେ, ଧୀରେ ଧୀରେ । (କ୍ରିୟା ବିଶେଷଣ)

୨ । ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର :—
ଆଜି ସହରରେ—ହରତାଳ ପାଳିତ ହେଲା । ତୁମ ମୁଖ କାହିଁକି—ଦିଶୁଛି ? ଢୋଲ ଭିତର — ଅଟେ । ପଣ୍ଡିତ ନେହେରୁ ଜଣେ—ଲୋକ ଅଟନ୍ତି । ମହାନଦୀ—ବଢ଼ିଛି । ମୋ କଥା ଶୁଣି ସେ—ଗଲା । ସତେ ମୋ

କାମଟି—ହେବ ! ମୂଷାଦାନ୍ତ—ଟାଣ । ତୁମକୁ ନିଶ୍ଚୟ—ସଲାମି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

୩ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରୁ ବିଶେଷଣ ପଦ ବାଛି କିଏ କି ପ୍ରକାର ବିଶେଷଣ କହ ।

(କ) ରମା ଗାଏ ଭଲ, କିନ୍ତୁ ଭଲ ପଢ଼େ ନାହିଁ । (ଖ) ଓଦା ଓଦା ଆମ୍ବିଲ ଶୀତଳ ଭଜା ବଡ଼ ମନ୍ଦ ଅଟେ । (ଗ) ପିଲେ ମେଣ୍ଢା କିଆରିକ ଶାଗ ଖାଇଗଲେ । (ଘ) ଛଅ ଦିନରେ ଷଠୀଘର ହୁଏ । ଲବକୁଶ ଦୁହେଁ ସାଆଁଳା ଭାଇ, ସାନ ବଡ଼ ବାରି ହୁଅଇ ନାହିଁ । କୁଜା ଅସରପାକୁ କାଣୀ ବିରାଡ଼ି ।

ଅବ୍ୟୟ

୧ । କୁଶ **ଓ** ଲବ ଦୁଇ ଭାଇ । ଏଠାରେ 'ଓ' ପଦଟି 'କୁଶ', 'ଲବ' ଏହି ଦୁଇ ପଦକୁ ଯୋଗକରୁଛି ।

୨ । **ଆଲୋ** ସଖି ! ଆପଣା ମହତ ଆପେ ରଖି । ଏଠାରେ 'ଆଲୋ' ପଦଟି ସମ୍ବୋଧନକୁ ବୁଝାଉଛି ।

୩ । **ଆହା** ! ପିଲାଟି କେତେ କଷ୍ଟ ପାଇଲାଣି ! ଏଠାରେ 'ଆହା' ଦୁଃଖର ସୂଚନା ଦେଉଛି ।

୪ । ତୁମେ **ଯେବେ** ନ ଆସିବ **ତେବେ** ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ । ଏଠାରେ 'ଯେବେ', 'ତେବେ' ସମ୍ଭାବନାକୁ ବୁଝାଉଛି ।

ଏପରି, ନ ହେଲେ, ଓଃ, ରୁଣୁଝୁଣୁ, ବାରମ୍ବାର, ରେ, ଏହିଭଳି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଦ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଆକାରରେ କେବେହେଲେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ପଦର ବ୍ୟବହାରରେ କେବେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ତାହାକୁ ଅବ୍ୟୟ କହନ୍ତି ।

ମନେରଖ:—ବିଶେଷ୍ୟ, ବିଶେଷଣ, ସର୍ବନାମ, ଅବ୍ୟୟ ଓ କ୍ରିୟା ଏହି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ପଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅବ୍ୟୟ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ବାକ୍ୟ ରଚନା କର ।
ବା, ଯଦି, ଚଡ଼୍‌ଚଡ଼୍, ଆହା, ହଁ, ସିନା, ମାତ୍ର, ଅବଶ୍ୟ, ବୃଥା, ଓ, ଏବଂ, ପୁଣି, ଆଉ, ତେବେ ।

୨ । ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର:—
ଗାଡ଼ିଟା—ହୋଇ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ଦରଖାସ୍ତ କଲି—କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ବିଜୟ—ଅଶୋକ ଦୁଇ ଭାଇ । —ରମା ! ମୋ କଥା ଶୁଣ; ଯେବେ ଭଲ ପଢ଼ିବ—ପୁରସ୍କାର ପାଇବ । ତୁମେ—ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ—ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ । ପାଠ ପଢ଼ିଲେ—ବୁଝି କରିବାକୁ ହେବ । —କଳହ କର ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ—ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକ ନାହାନ୍ତି, ତାହା— ।

୩ । ଶବ୍ଦ ଓ ପଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଅ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ

ଲିଙ୍ଗ

୧ । **ଗୋବିନ୍ଦ** ହସୁଛି । **ବିଜୟ** ଆଜ ଖେଳିବ । **ମୟୂର** ନାଚେ । ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ, ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ବିଜୟ, ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ମୟୂର ପଦ ପୁରୁଷ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

ଯେଉଁ ପଦ ପୁରୁଷ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଝାଏ, ତାହା ପୁଂଲିଙ୍ଗ ।

୨ । **ଉଷା** ଗାଇ ଜାଣେ । **ରମା** ଭଲ ପଢ଼େ । **ମୟୂରୀଟିକୁ** ଦେଖ । ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ ଉଷା, ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ରମା, ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ମୟୂରୀ ପଦ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଝାଉଛି ।

ଯେଉଁ ପଦ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଝାଏ, ତାହା ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ।

୩ । **କଲମଟି** ଆଣ । **ଦୁଆର** ଭାଙ୍ଗିଯିବ । **ଫଳଟି** ପାଚିଲାଣି । ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ କଲମ, ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ଦୁଆର, ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ଫଳ ପଦ କୌଣସି ପୁରୁଷ ବା ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଝାଉ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ପଦ ପୁରୁଷ ବା ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ, ତାହା କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ।

ଲିଙ୍ଗ ତିନି ପ୍ରକାର:—ପୁଂଲିଙ୍ଗ, ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ, କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ଶବ୍ଦ କେଉଁ ଲିଙ୍ଗକୁ ବୁଝାଉଛି ତାହା ଚିହ୍ନାଇଦିଅ ।

ଦେବ, ସବିତା, ଉଷା, ବିଷ୍ଣୁ, ଗାଁ, ଧୋବା, ଗଉଡ଼ୁଣୀ, ରାଜା, ହରି, ରାଣୀ, ରାମ, ସୀତା, ଆମ୍ବ, କାଗଜ, ମଦନ, ପଥର ।

୨ । ତଳଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କେଉଁ ପଦ କି ଲିଙ୍ଗକୁ ବୁଝାଉଛି ତାହା ଚିହ୍ନାଇଦିଅ ।

ରମା ଭଲ ପିଲା । ତା ସାନଭାଇ ମଧୁ ଭଲ ପଢ଼େ । ଆମ ସ୍କୁଲରେ ଗଣେଶପୂଜା ହେବ । କାଳିଦାସ ଜଣେ ବଡ଼ କବି । ଘର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ବଗିଚା ଅଛି । ଘରଚଟିଆ ଧୂଳିରେ ସ୍ନାନ କରୁଛି । କୁକୁଡ଼ା ପାଳିବା ଗୋଟିଏ ଲାଭଜନକ ବ୍ୟବସାୟ ଅଟେ । ଚନ୍ଦକା ବନରେ ବାଘ ମାଡ଼ିଛି । ଶିକ୍ଷକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭୂଗୋଳ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ସଭାସ୍ଥଳରେ ବହୁ ଲୋକ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ରବି ! ତୁମ ଆଈ ବୁଢ଼ୀ ଆସିଛନ୍ତି । ଆମ୍ବଗଛରେ ବହୁତ ବଉଳ ହୋଇଛି । ଶରତ ଋତୁରେ ପଦ୍ମ ଫୁଟେ ।

ଲିଙ୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ଘାର	ଘାରା
ବାଳକ	ବାଳିକା
ଚପଳ	ଚପଳା
ପ୍ରଥମ	ପ୍ରଥମା

ଉପରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପୁଂଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦରେ **ଆକାର** ଯୋଗ କରାଯାଇ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ନର	ନାରୀ
ଦେବ	ଦେବୀ
ନଦ	ନଦୀ
ଗୌର	ଗୌରୀ
କୁମାର	କୁମାରୀ

ଉପରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉଦାହରଣମାନଙ୍କରେ **ଈକାର** ଯୋଗ କରାଯାଇ ପୁଂଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦକୁ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦ କରାଯାଇଛି ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ବାପୁ	ବାପୁାଣୀ
ଇନ୍ଦ୍ର	ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ
ଛନ୍ତ୍ରୀ	ଛନ୍ତ୍ରଆଣୀ

ଏଠାରେ **ଆଣୀ** ଯୋଗ କରାଯାଇ ପୁଂଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦ ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ତେଲି	ତେଲୁଣୀ
କନ୍ଧ	କନ୍ଧୁଣୀ
ସୌର	ସୌରୁଣୀ
କେଉଟ	କେଉଟୁଣୀ
ଗଉଡ଼	ଗଉଡ଼ୁଣୀ

ଉପରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଉଦାହରଣମାନଙ୍କରେ **ଉଣୀ** ଯୋଗ କରାଯାଇ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦ ଗଠିତ ହୋଇଛି ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ଅଣ୍ଡିରା ଛେଳି	ମାଈ ଛେଳି
ଅଣ୍ଡିରା ବାଛୁରି	ମାଈ ବାଛୁରି
ଅଣ୍ଡିରା କୁକୁର	ମାଈ କୁକୁର

ଏଠାରେ ଶବ୍ଦର ପୂର୍ବରେ **ଅଣ୍ଡିରା** ବା **ମାଈ** ଯୋଗ କରାଯାଇ ଲିଙ୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗ	ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ
ବାପା	ମା
ମଉସା	ମାଉସୀ
ବଡ଼ା	ବୁଢ଼ୀ
ଅଜା	ଆଈ
ମାମୁଁ	ମାଈଁ
ଚଟକଇ	ଖଡ଼ୀ
କାନ୍ଦର	କାନ୍ଦରି

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି ।

ବିଦ୍ୟା, ଶୋଭା, କୃପା, କ୍ଷମା, ଇଚ୍ଛା, ଆଶା, ସ୍ପୃହା, ବୀଣା, ଲଜ୍ଜା, ମତି, ବୁଦ୍ଧି, ହାନି ରାତ୍ରି, ପୃଥିବୀ, ନଦୀ, ଶ୍ରେଣୀ, ବିଦ୍ୟୁତ୍, ଦିକ୍ (ଦିଗ) ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବହାର କର ।

ଦେବ, ରାଜା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ଚଷା, ଭଣ୍ଡାରୀ, ଗଉଡ଼, ପାଣ, କୁମ୍ଭାର, ନର, ମିତ୍ର, କଣା, ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ, କାଲ, କୁଜା, ଭିକାରୀ, କେଉଟ, ବାଘ, ହାତୀ, ଅଜା, ପିତା ନାଗ, ମେଣ୍ଢା ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲିଙ୍ଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର ।

ପୁରୁଷ, ବେଙ୍ଗ, ଭାଲୁ, ଗଧ, ଲୋକ, ପୁଅ, ବୁଢ଼ା, ପିମ୍ପୁଡ଼ି, କୁଆ, ମହୁମାଛି ।

ବଚନ

୧ । (କ) ବାଳକ ଖେଳୁଅଛି, ବାଳକମାନେ ଖେଳୁଅଛନ୍ତି ।

(ଖ) ବହିଟି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି, ବହିଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଛି ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ବାଳକ** ଏହି ପଦଟି ଗୋଟିଏ ବାଳକକୁ ବୁଝାଉଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ବାଳକମାନେ** ଏହି ପଦଟି ଗୋଟିକରୁ ଅଧିକ ବାଳକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଛି । ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ବହିଟି** ଏହି ପଦଟି ଖଣ୍ଡିଏ ବହିକୁ ବୁଝାଉଛି । ଚତୁର୍ଥ

ବାକ୍ୟରେ **ବହିଗୁଡ଼ିକ** ଏହି ପଦଟି ଖଣ୍ଡିକରୁ ଅଧିକ ବହିକୁ ବୁଝାଉଛି ।

ଏକ ସଂଖ୍ୟାକୁ ବୁଝାଇଲେ ଏକବଚନ ଏବଂ ଏକରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାକୁ ବୁଝାଇଲେ ବହୁବଚନ ହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଦୁଇଟି ବଚନ, ଯଥା—**ଏକବଚନ** ଓ **ବହୁବଚନ** ।

ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଏକବଚନରେ ଟି, ଟିଏ, ଟାଏ, ଗୋଟିଏ, ଗୋଟାଏ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ବହୁବଚନରେ ଗୁଡ଼ିଏ, ଗୁଡ଼ାଏ, ଗୁଡ଼ିକ, ଗୁଡ଼ାକ, ମାନେ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ଦଳ, ଦଳ, ସମୂହ ପ୍ରଭୃତି ବହୁତ ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଉଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଗକରି ସମସ୍ତ ସମୟରେ ବହୁବଚନର ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଏ ।

ଦୁଇ, ଦୁଇଜଣ, ବେନି ପ୍ରଭୃତି ଲଗାଇ ଦୁଇ ସଂଖ୍ୟାକୁ ବୁଝାଇବା ସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ବ୍ୟାକରଣରେ **ସଂଖ୍ୟା**ର ନାମ **ବଚନ** ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କରେ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରର ପଦଗୁଡ଼ିକରୁ କେଉଁ ସଂଖ୍ୟା ଜଣାଯାଉଅଛି ଏବଂ କିଏ କେଉଁ ବଚନକୁ ବୁଝାଉଛି :—

ଘଡ଼ିଏ ଦିନ ହେଲାଣି । **ବୋତଲଗୁଡ଼ିକ** ଭାଙ୍ଗି ନାହିଁ । **ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ପଣ୍ଡିତ** ଜାତିସଂଘର ସଭାନେତ୍ରୀ ଥିଲେ । **ଭାଇମାନେ !** ଶୁଣ । **ଛାତ୍ରମାନେ** ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । **ଗୋଟିଏ** ଗାଈ ମାତ୍ର ମୋର ସମ୍ବଳ ।

ଦାଣ୍ଡରେ ଶୁଭିଲା **ରାମ-କୃଷ୍ଣ** ବେନି ଭାଇ, **ଅକ୍ରୂର** ଆସିଛି ତାଙ୍କୁ ଘେନିଯିବା ପାଇଁ । **ଗ୍ରାମପଞ୍ଚାୟତ** ଗ୍ରାମର ହାଲଚାଲ ବୁଝିବେ । **ଦାସେ** କହୁଛନ୍ତି । ନଈବଢ଼ିରେ **ବନ୍ଧସବୁ** ଭାଙ୍ଗିଗଲା । **ବେପାରୀଗୁଡ଼ାକ** ମିଛ କହନ୍ତି । **ରଜାଏ** ଗଲେଣି । ଏ ଯୁଗରେ **ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ** ଶାସନ ଚାଲିଛି । **ସଭାଟିରେ** ବହୁସଂଖ୍ୟକ **ଲୋକ** ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କରେ ରେଖାଚିହ୍ନିତ ପଦମାନଙ୍କର ବଚନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କର ।

(କ) ଭଲଲୋକଙ୍କୁ ବାଛ । (ଖ) ତୁମେ ନିଜେ ଭଲ ହୁଅ, ଦେଖିବ ଦୁନିଆ ଭଲ । (ଗ) ଗାଈଟି ତା ବାଛୁରୀକୁ ଚାଟୁଛି । (ଘ) ପୋଖରୀରେ ମାଛମାନେ ଖେଳୁଛନ୍ତି । (ଙ) ମୋ ଭାଗ୍ୟକୁ ଏହା ଫଳିଲା । (ଚ) ମଶାଗୁଡ଼ାକ କାମୁଡ଼ି ପକାଉଛନ୍ତି । (ଛ) ଆକାଶରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନକ୍ଷତ୍ରଟି ଦେଖ । (ଜ) ଛବିଟି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି । (ଝ) ବାଘୁଣୀଗୁଡ଼ାକ ବେଶୀ ହିଂସ୍ର । (ଞ) ରେଣୁ, ତୁମ ଭାଇକୁ ଡାକ ।

କାରକ ଓ ବିଭକ୍ତି

କର୍ତ୍ତା କାରକ—ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି

(୧) ଚାଷୀ ଚାଷ କରୁଛି । ଏଠାରେ ଚାଷୀ ଚାଷ କାମ କରିବା ଜଣାଯାଉଛି । (୨) ପିଲାଟି କାହିଁକି ବୁଲୁଛି ?

ଏହି ବାକ୍ୟରେ ପିଲା ବୁଲିବା କାମ କରିବା ଜଣାଯାଉଛି । (୩) ଶିକ୍ଷକ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ପଢ଼ାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ କରୁଛନ୍ତି ।

ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ବା କରାଏ ତାକୁ କର୍ତ୍ତା କାରକ କହନ୍ତି ।

କର୍ତ୍ତାକାରକରେ **ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ଅନେକ ବାକ୍ୟରେ **ତୁମେ** ଶବ୍ଦଟି କର୍ତ୍ତାକାରକରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା କ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଜଣାଯାଏ, ଯଥା :—ପାଠ ପଢ଼ । କାହାରିକୁ ହିଂସା କର ନାହିଁ । ଏଠାରେ ତୁମେ ପାଠ ପଢ଼ ଏବଂ ତୁମେମାନେ କାହାରିକୁ ହିଂସା କର ନାହିଁ—ଏହି ଅର୍ଥ ଜଣାଯାଉଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରୁ କର୍ତ୍ତାକାରକଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛି ବାହାର କର ।

ପାଣ୍ଡବମାନେ ପାଞ୍ଚ ଭାଇ ଅଟନ୍ତି । ପିଲାଟି ସାଇକେଲ ଚଢ଼ି ଜାଣେ । ଖରାରେ ଦୌଡ଼ ନାହିଁ । ଶିଳାରେ ଘଷିଲେ ଚନ୍ଦନ, ସୁବାସ କରେ ବିତରଣ । କୋପ ଯେ କଲା ରାଜା କଂସ, କୋପେ ଅସୁର ଗଲା ନାଶ । ଯାଉଛି, ମୁଁ ଆଗ ବସି ପଢ଼ିବି । କିଏ ତୁମକୁ ଏ କଥା କହିଲା ?

କର୍ମକାରକ—ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି

(୧) ରଜନୀକାନ୍ତ କମଳା ଖାଉଛି । ଏଠାରେ କଅଣ ଖାଉଛି ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **କମଳାକୁ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

(୨) ମୁଁ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ୁଛି । ଏଠାରେ କଅଣ ପଢ଼ୁଛି, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନରେ **ସାହିତ୍ୟକୁ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

(୩) ଗରୁଡ଼ ଗାଈକୁ ଧରିଛି । ଏଠାରେ କାହାକୁ ଧରିଛି, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ଗାଈକୁ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

କର୍ତ୍ତା ଯାହାକୁ ଖାଏ, ପଢ଼େ, ଧରେ ବା ଆଉ ଏହିପରି କିଛି କରେ ତାହା କର୍ମକାରକ ।

କର୍ମକାରକରେ **ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବାକ୍ୟର ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ କର୍ମକାରକ ବ୍ୟବହାର କର ।

(କ) ମା—ଡାକୁଛନ୍ତି । (ଖ) ତୁମେ—ଖାଅ । (ଗ) ରାମ —ଭାଙ୍ଗିଥିଲେ । (ଘ) ହରି ଚା—ମୋତେ ଦେଲା । (ଙ) ଦୋକାନୀଠାରୁ — ଆଣ । (ଚ) ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ସଞ୍ଜବେଳେ—ଜାଳିଲେ । (ଛ) ପିଲାଏ—ଦେଖିଥିଲେ । (ଜ) ମୁଁ ତୁମ—ଜାଣେ । (ଝ) ଗରୁଡ଼ — ଦୁହୁଁଛି । (ଞ) ରାବଣ—ଚୋରି କରିଥିଲା ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ କର୍ମକାରକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ବାକ୍ୟ ଲେଖ ।

ଭାଗବତ, କାଠ, ହରିଣ, ଚୋର, ବହି, ଚନ୍ଦ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ।

କରଣ କାରକ – ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି

୧ । ଲଞ୍ଚ **ଇଞ୍ଜିନରେ** ଚାଲେ । ଏଠାରେ ଲଞ୍ଚର ଚାଲିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଇଞ୍ଜିନ୍ ଦ୍ୱାରା ହେଉଛି । ହରି **ଦାଆରେ** ଧାନ କାଟୁଛି । ଏଠାରେ ଧାନ କାଟିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଦାଆ ଦ୍ୱାରା ହେଉଛି । ଅଶୋକ **ପେନ୍‌ସିଲରେ** ଲେଖୁଛି । ଏଠାରେ ଲେଖିବା କାର୍ଯ୍ୟ ପେନ୍‌ସିଲ ଦ୍ୱାରା ହେଉଛି ।

କର୍ତ୍ତା ଯାହା ସାହାଯ୍ୟରେ କ୍ରିୟା ସାଧନ କରେ ତାହା କରଣ କାରକ ।

କରଣ କାରକରେ **ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ କରଣକାରକରୂପେ ବ୍ୟବହାର କର ।

ଦାଆ, ଲଙ୍ଗଳ, ଖଣତି, କୁରାଢ଼ୀ, ଗିଲାସ, ହାତ, ଆଖି, କାନ ।

୨ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କିଏ କରଣ କାରକ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ।

ମକ୍‌କେଲମାନେ ଓକିଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମକଦ୍ଦମା ଚଳାନ୍ତି । ଆମେମାନେ ନୌକାରେ ପାରହେଉ । କେଉଟମାନେ

ଜାଲରେ ମାଛ ଧରନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକେ କଡା, ଛଣି, କାଠ, ବାଉଁଶରେ ଘର ଛପର କରନ୍ତି । ସୁଧାଂଶୁ ଛୁରୀରେ କଲମ କାଟୁଛି । ଆମେମାନେ କାନରେ ଶୁଣୁଛୁ । ପିଲାମାନେ ଠେଙ୍ଗାରେ ସାପକୁ ବାଡ଼େଇଲେ । ସେ ଆଖିରେ ଁ ଦେଖେ । ସାହେବମାନେ ବନ୍ଧୁକ ମୁନରେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ଗାଈଟିକୁ ପଘାରେ ବାନ୍ଧ । ଆଜିକାଲି ଉଡ଼ାଜାହାଜରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଛି । ଦାଢ଼ୁଆ ଘୁଆକାଡିରେ ଗୁଆ କାଟ । ନିଜ ବାହୁବଳରେ ରୋଜଗାର କର ।

ସମ୍ପ୍ରଦାନ କାରକ—ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି

୧ । ଗରିବକୁ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିଏ ଦିଅ । ଏଠାରେ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିଏ **ଗରିବକୁ** ଦେବା କଥା କୁହାଯାଉଛି ।

୨ । ରୋଗୀକୁ ଭାତ ରୁଚୁ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଭାତ କାହାକୁ ରୁଚୁ ନାହିଁ—ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ରୋଗୀକୁ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

ଯାହାକୁ କିଛି ଦାନ କରିଯିବା ଜଣାଯାଏ, ବା ଯାହାକୁ ରୁଚିବା କଥା ଜଣାଯାଏ, ତାହାକୁ ସମ୍ପ୍ରଦାନ କାରକ କୁହାଯାଏ ।

ସମ୍ପ୍ରଦାନ କାରକରେ **ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସମ୍ପ୍ରଦାନ କାରକ କାହାକୁ କହନ୍ତି ? ଦୁଇଟି ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଇ ଦିଅ ।

୨ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରୁ ସମ୍ପ୍ରଦାନ କାରକ ବାଛି ବାହାର କର ।

ଭିକାରୀକୁ ଅନ୍ନ ଦିଅ । ଶୋଷୀକୁ ଜଳ ଦେଲେ ଧର୍ମ ହେବ । ମୋତେ ତୁମ କଥା ରୁଚୁ ନାହିଁ । ବିନୋବାଙ୍କୁ ଭୂମି ଦାନ-କର । ଦେଶର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଋଣ ଦିଅ । ଦଧୀଚି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅସ୍ଥି ଦାନକଲେ । ଡାକ୍ତର ରୋଗୀକୁ ଔଷଧ ଦେବେ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ ନିଜ ମୁକୁଟ ଦେଇଥିଲେ । ମହାଦେବ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ ପାଶୁପତ ଅସ୍ତ୍ର ଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଅପାଦାନ କାରକ—ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି

୧ । ଗୋବିନ୍ଦ ପାଣିକଳରୁ ପାଣି ଆଣୁଛି । ଏଠାରେ କେଉଁଠାରୁ ପାଣି ଆଣୁଛି ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ପାଣିକଳରୁ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

୨ । ରାମ ବାବୁ ଘରଠାରୁ ଭିନ୍ନେ ହେଲେ । ଏଠାରେ କେଉଁଠାରୁ ଭିନ୍ନେ ହେଲେ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ଘରଠାରୁ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ।

ଯାହାଠାରୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବସ୍ତୁ ଅଲଗା ହେବା ଜଣାଯାଏ, ତାହାକୁ ଅପାଦାନ କାରକ କୁହାଯାଏ ।

ଅପାଦାନ କାରକରେ **ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କରୁ ଅପାଦାନ କାରକଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ।

ଡାକବାଲା ଡାକଘରୁ ଚିଠି ଆଣେ । ଆମ୍ବଗଛରୁ

ଆମ୍ଭ ତୋଳ ଆଣ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଉ । ପୂର୍ବେ ତପସ୍ୱୀମାନେ ଦେବତାଙ୍କଠାରୁ ବର ପାଉଥିଲେ । ମହାନଦୀରୁ କାଠଯୋଡ଼ ବାହାରୁଛି । ମୂଷାଟିଏ ଗାତରୁ ବାହାରୁଛି । ହିମାଂଶୁ ସାଇକେଲରୁ ପଡ଼ିଗଲା । ଆମ ଘରଠାରୁ ଷ୍ଟେସନ ଦୁଇ ମାଇଲ । ଆଜକାଲି ସମସ୍ତେ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଛନ୍ତି । ଜାନକୀ ଘରୁ ଆସି ବାହାରେ ବସିଛି । ନଦୀରୁ କେନାଲକୁ ପାଣି ଆସେ ।

୨ । ଅପାଦାନ କାରକ ବ୍ୟବହାର କରି ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର– ତାଙ୍କର ହୃଦୟ—କଠୋର ଏବଂ—କୋମଳ । ମାଆ ଏବଂ ମାତୃଭୂମି—ମଧ୍ୟ ବଡ଼ । — ବିପତ୍ତି ନାହିଁ; —ସମ୍ପତ୍ତି ନାହିଁ । ଆସୁଛନ୍ତି ଗୋରୁପଲ—ବାହୁଡ଼ି । ପିତା ମାତାଙ୍କ – ଲୁହ ଗଡ଼ାଅ ନାହିଁ । ଗାଁ ପରିମଳ ଧୋବା—ଜଣାଯାଏ । —ମାଇଲେ ଯିବ ସରି ।

ଅଧିକରଣକାରକ—ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି

୧ । ଦେଉଳରେ ଦିଅଁ ଅଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଦିଅଁ କେଉଁଠାରେ ଅଛନ୍ତି, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ଦେଉଳରେ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

୨ । ଦି'ପହରରେ ବେଶୀ ଖରା ହୁଏ । ଏଠାରେ ବେଶୀ ଖରା କେତେବେଳେ ହୁଏ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ଦି'ପହରରେ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି ।

ଯେଉଁଠାରେ ବା ଯେଉଁ ସମୟରେ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଅଧିକରଣ କାରକ କୁହାଯାଏ ।

ଅଧିକରଣ କାରକରେ **ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ଦେଉଳ** ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନର ନାମ । ସେଠାରେ ଦିଅଁଙ୍କର ରହିବା କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଅଛି; ତେଣୁ **ଦେଉଳରେ** ସ୍ଥାନାଧିକରଣ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ଦ୍ୱିପହର** କାଳ ବା ସମୟବିଶେଷର ନାମ, ତେଣୁ ଏହା କାଳାଧିକରଣ ।

ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ, ତାହା ସ୍ଥାନାଧିକରଣ ଏବଂ ଯେଉଁ କାଳରେ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ, ତାହା କାଳାଧିକରଣ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକରଣ କାରକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କର:—

ସକାଳ, ଟେବୁଲ୍, ବହି, ସୁନା, କୂଅ, ଘର ।

୨ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥାନାଧିକରଣ ଏବଂ କାଳାଧିକରଣ ଚିହ୍ନାଅ .—

ସଞ୍ଜବେଳେ ଦୁଆରରେ ଦୀପ ଦିଆଯାଏ । ଆମ ଘରେ କାଲି ଭୋଜି ହୋଇଥିଲା । ଗଛରେ ଫୁଲ ଫୁଟିଛି । ମୋଠାରେ ପଇସା ନାହିଁ । ଶୀତଦିନରେ ଏଠାରେ ବିଲାତି ଆଳୁ ନ ଥାଏ । କାଲି ରାତିରେ ମତେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ଦଶହରା ବର୍ଷକରେ ଥରେ ପଡ଼େ । ଜୀବନରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଭୁଲି ପାରିବି ନାହିଁ ।

କାରକ କାହାକୁ କହନ୍ତି

ମଧୁ ଆଜି ସକାଳେ ଘରୁ ହାତରେ ମୁଠେ ଚାଉଳ ଭିକାରୀକୁ ଆଣିଦେଲେ । ଏଠାରେ କ୍ରିୟାପଦ **ଆଣିଦେଲେ** ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନ—କିଏ ଆଣିଦେଲେ ? ଉତ୍ତର—ମଧୁ ।
ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ—କଅଣ ଆଣିଦେଲେ ? ଉତ୍ତର—ମୁଠେ ଚାଉଳ ।
ତୃତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ—କାହିଁରେ ଆଣି ଦେଲେ ? ଉତ୍ତର—ହାତରେ ।
ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରଶ୍ନ—କାହାକୁ ଆଣିଦେଲେ ? ଉତ୍ତର—ଭିକାରୀକୁ ।
ପଞ୍ଚମ ପ୍ରଶ୍ନ—କେଉଁଠାରୁ ଆଣିଦେଲେ ? ଉତ୍ତର—ଘରୁ ।
ଷଷ୍ଠ ପ୍ରଶ୍ନ—କେତେବେଳେ ଆଣିଦେଲେ ? ଉତ୍ତର—ସକାଳେ ।

ଅତଏବ ଦେଖାଯାଉଛି **ଆଣିଦେଲେ** କ୍ରିୟା ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦର ସମ୍ପର୍କ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ।

କ୍ରିୟା ସହିତ ଯେଉଁ ପଦଗୁଡ଼ିକର ସଂପର୍କ ଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାରକ କହନ୍ତି ।

କାରକ ଛଅ ପ୍ରକାର ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଯାହା ଉତ୍ତର, ତାହା କର୍ତ୍ତୃକାରକ ।
ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଯାହା ଉତ୍ତର, ତାହା କର୍ମକାରକ ।
ତୃତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଯାହା ଉତ୍ତର, ତାହା କରଣକାରକ ।
ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରଶ୍ନର ଯାହା ଉତ୍ତର, ତାହା ସମ୍ପ୍ରଦାନକାରକ ।
ପଞ୍ଚମ ପ୍ରଶ୍ନର ଯାହା ଉତ୍ତର, ତାହା ଅପାଦାନକାରକ ।
ଷଷ୍ଠ ପ୍ରଶ୍ନର ଯାହା ଉତ୍ତର, ତାହା ଅଧିକରଣକାରକ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ଏବଂ ତାହା କେଉଁ କାରକ ବୁଝାଇ ଲେଖ ।

ତାଳ ଗଛରୁ — ପଡ଼ିଲା । କେଉଟମାନେ—ମାଛ ଧରନ୍ତି । ମୋ—ପଇସାଟିଏ ନାହିଁ ।---ତୁମ କଲମଟି ଦିଅ ।

ମୋ—କାଳ ସରିଗଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ—ଦେଖୁ । କାନରେ—ଶୁଣୁ ।

୨ । କ୍ରିୟା ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ପଦର ସମ୍ବନ୍ଧ ଜାଣିବାର ଉପାୟ କହ ? ସେହି ଉପାୟ ସାହାଯ୍ୟରେ କର୍ମ, ସମ୍ପ୍ରଦାନ ଏବଂ ଅଧିକରଣ କାରକ ସ୍ଥିରକର ।

ବିଭକ୍ତି

୧ । ଗଛରୁ ପତ୍ର ପଡ଼ିଲା, ୨ । ଗଛରେ ଫଳ ଫଳିଛି, ୩ । ଗଛକୁ ଦେଖ । ଏହି ତିନିଗୋଟି ବାକ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଗଛ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ (ଗଛ+ରୁ) **ଗଛ** ଏହି ଶବ୍ଦରେ **ରୁ** ଏହି ଚିହ୍ନ ଯୋଗ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଜଣାଯାଉଛି, ଏହା ଅପାଦାନ କାରକ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ (ଗଛ+ରେ) **ଗଛ** ଏହି ଶବ୍ଦଟିରେ **ରେ** ଏହି ଚିହ୍ନଟି ଯୋଗ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଜଣାଯାଉଛି, ଏହା ଅଧିକରଣ କାରକ । ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ (ଗଛ+କୁ) **ଗଛ** ଏହି ଶବ୍ଦରେ **କୁ** ଏହି ଚିହ୍ନଟି ଯୋଗ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଜଣାଯାଉଛି, ଏହା କର୍ମକାରକ ।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାରକ ଚିହ୍ନାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ସାଙ୍କେତିକ ଚିହ୍ନ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ବିଭକ୍ତି କହନ୍ତି ।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାରକକୁ ଚିହ୍ନାଇବା ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଭକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ।

ଯଥା :—କର୍ତ୍ତାକାରକରେ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି । କର୍ମକାରକରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି । କରଣ କାରକରେ ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରଦାନ କାରକରେ ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତି । ଅପାଦାନ କାରକରେ ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତି । ଅଧିକରଣ କାରକରେ ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି ।

ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି

୧ । ହରିର ବାପା ଆସୁଛନ୍ତି । ଏହି ବାକ୍ୟରେ "କିଏ ଆସୁଛନ୍ତି ?" ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ବାପା** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳେ । କାହାର ବାପା, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ହରିର** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳେ; ତେଣୁ **ବାପା** ସହିତ **ହରିର** ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି; ମାତ୍ର **ଆସୁଅଛନ୍ତି** ଏହି କ୍ରିୟା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ।

୨ । ବହିର ମଲାଟ ଚିରିଗଲା । ଏହି ବାକ୍ୟରେ ସେହିପରି **ଚିରିଗଲା** କ୍ରିୟା ସହିତ ମଲାଟର ସମ୍ବନ୍ଧ, ମାତ୍ର ବହି ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ କ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିବାରୁ **ହରିର** ଓ **ବହିର** ଏ ଦୁଇଟି ପଦ କାରକ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ **ହରି** ପଦର **ବାପା** ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏବଂ **ବହି** ପଦର **ମଲାଟ** ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ।

କେବଳ ଅନ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିଭକ୍ତି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଷଷ୍ଠୀବିଭକ୍ତି କହନ୍ତି ।

ବିଭକ୍ତି ସାତ ପ୍ରକାର ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦଶରଥଙ୍କର ପୁତ୍ର ଅଟନ୍ତି । ଘରର କଣରେ ଅଳିଆ ରଖ ନାହିଁ । ନଦୀକୂଳର ଦୃଶ୍ୟ ବଡ଼ ରମଣୀୟ । ମାଛର ଗୋଡ଼ ଥାଏ କି ? ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେଉଳକୁ ବଡ଼-ଦେଉଳ କହନ୍ତି । ଗାଁଲୋକମାନେ ସାହସୀ ଅଟନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଆଗ ସୁନାମ ଏବେ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ନୂଆ ରାଜଧାନୀର ନାମ ଜାଣ କି ? ମୋ କଲମଟିର ଉପର ଅଂଶଟି ହଜିଗଲା । ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ବେଶୀ, କି ଖାଦ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ବେଶୀ ?

୨ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି ଯୋଗ-କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର ।

ଗଛ, ମଣିଷ, ସୁନା, ଲୁଣ, ପୃଥ୍ୱୀ, ଗୃହ, ଯଦୁ, ରାମ, ବ୍ୟାସଦେବ ।

ସମ୍ବୋଧନ

୧ । ରେ ଗୋବିନ୍ଦା, ତୁ ଠିଆ ହୁଅ । ଏ ବାକ୍ୟରେ **ଗୋବିନ୍ଦା** ଜଣେ ଲୋକର ନାମକୁ ବୁଝାଉଅଛି ଏବଂ ତାକୁ ସମ୍ମୁଖକୁ ଡକାଯାଉଛି ।

୨ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ତୁମେ ରକ୍ଷା କର । ଏ ବାକ୍ୟରେ **ଭଗବାନ**ଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ନାମରେ ଡକାଯାଉଛି ।

କାହାରିକୁ ସମ୍ମୁଖକୁ ଡାକିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ପଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତାହାକୁ ସମ୍ବୋଧନ ପଦ କହନ୍ତି ।

ସମ୍ବୋଧନରେ **ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି** ହୁଏ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ଗୋବିନ୍ଦା** ପଦର 'ଠିଆହେବା' କ୍ରିୟା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ 'ରକ୍ଷାକର' କ୍ରିୟା ସହିତ **ପ୍ରଭୁ** ପଦର ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଏହି ପଦଗୁଡ଼ିକ କାରକ ନୁହନ୍ତି ।

ସମ୍ବୋଧନ ପଦ ପୂର୍ବରେ ହେ, ରେ, କଲୋ, କରେ, ଆହେ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସମ୍ବୋଧନ କହିଲେ ତୁମେ କଅଣ ବୁଝୁଛ ? ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଇ ଦିଅ ।

୨ । ବିଭକ୍ତି କେତେ ଗୋଟି ?

୩ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବାକ୍ୟ ଲେଖ ।

ବିଭକ୍ତିମାନଙ୍କର ଚିହ୍ନ

	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	× ×	ମାନେ, ମାନ, ଏ, ଗୁଡ଼ିକ, ଗୁଡ଼ାକ ।
ଦ୍ୱିତୀୟା	କୁ, ଙ୍କୁ	ମାନଙ୍କୁ, ଙ୍କୁ ।
ତୃତୀୟା	ଦ୍ୱାରା, ଦେଇ, ରେ, କର୍ତ୍ତୃକ	ମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା, ମାନଙ୍କଦେଇ, ମାନଙ୍କରେ, ମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ।
ଚତୁର୍ଥୀ	କୁ, ଙ୍କୁ	ମାନଙ୍କୁ, ଙ୍କୁ ।
ପଞ୍ଚମୀ	ରୁ, ଠାରୁ, ଉ	ମାନଙ୍କରୁ, ମାନଙ୍କଠାରୁ ।
ଷଷ୍ଠୀ	ର, ଙ୍କ, ଙ୍କର	ମାନଙ୍କର, ମାନଙ୍କ ।
ସପ୍ତମୀ	ରେ, ଠାରେ, ଏ	ମାନଙ୍କରେ, ମାନଙ୍କଠାରେ ।

୧ । ପଣ୍ଡିତେ କହିଲେ; ୨ । ପଣ୍ଡିତ କହିଲା ।.

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ପଣ୍ଡିତେ** ଏହି ପଦଟି ଜଣକୁ ବୁଝାଉଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ **ପଣ୍ଡିତ** ଏହି ପଦଟି ଜଣକୁ ବୁଝାଉଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ ସମ୍ମାନାର୍ଥ ବୁଝାଯାଉଛି; ମାତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ ବୁଝାଯାଉଛି ।

ସମ୍ମାନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଥମା ଏକବଚନରେ ସମସ୍ତ ସମୟରେ **ଏ** ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ଯଥା:—**ରଥେ** ଆସିବେ; **ଦାସେ** ପୁରାଣ ପଢ଼ିବେ; **ପଟ୍ଟନାୟକେ** ଘରକୁ ଯିବେ—ଇତ୍ୟାଦି ।

ସେହିପରି ଆଦର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ **ଟି, ଟିଏ** ଏବଂ ଅନାଦର ଅର୍ଥରେ **ଟା, ଟାଏ** ର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଯାଏ । ଯଥା:—ପିଲଟି, ଫୁଲଟିଏ, ବଳଦଟା, ଦୁଷ୍ଟଟାଏ—ଇତ୍ୟାଦି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପଦଗୁଡ଼ିକର ବିଭକ୍ତି ସ୍ଥିର କର ଏବଂ କାରଣ ଦେଖାଅ ।

ପୋଖରୀରୁ ମାଛ ଧରାହେବ । ମହାପାତ୍ରେ ରହିଥିଲେ । ପିଲାଟିକୁ ମାର ନାହିଁ । ରାମ କଲେ ବାଳି ହତ, ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କୁ କଲେ ମିତ । ବାଘଟା ଛେଳିକି ଖାଇଗଲା । ତୁମକୁ ଲୋକେ ହସିବେ । ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦିଅ । ପିଲେ ତାକୁଡ଼ିରେ ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି ତୁମ ଦେଇ ଶାଗ ସିଝିବ ନାହିଁ । ମଯୂର ପୁଚ୍ଛରେ ପଙ୍ଖା ହୁଏ । ମାର୍ ମାର୍ ଭଣ୍ଡାରିଆକୁ ମାର୍ ! ମୋତେ କିଛି ଦିଶୁ ନାହିଁ । ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କର । ଲୋକକୁ ଗୃହାଶିରୁ ଚିହ୍ନିବ । ହରି ! ତୁମ ବନା ଆଜି କିଏ ଅଛି ? ଅସରାଏ ବର୍ଷାରେ ଗୃହରୁ

ପାଣି ଗଡ଼ ପଡ଼ଲା । କଙ୍କଡ଼ାକୁ ଗୋଲପାଣି ସୁହାଏ । କଣ୍ଟାରୁ ଫୁଲକୁ ପାରୁଡ଼ା ପୋକ । ଗୋଦଣ୍ଟ ଲେ ଗୋଡ଼ ତଳକୁ ଝୁହାଁ ।

୨ । ଦାସ, ମାସ, ଫଳ, ମାଙ୍କଡ଼, ନନା, ମା, ପ୍ରଭୁ, ବନେଇ—ଏହି ଶବ୍ଦମାନଙ୍କରେ ଯଥାକ୍ରମେ ପ୍ରଥମାଠାରୁ ୭ମୀ ବିଭକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭକ୍ତି ଯୋଗକରି ରୂପ କହ ।

ସର୍ବନାମର ଲିଙ୍ଗ ଓ ବଚନ

୧ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦଶରଥଙ୍କର ପୁଅ, ସେ ରାବଣକୁ ମାରିଥିଲେ ।

୨ । ସୀତା ରାମଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ସେ ରାମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନକୁ ଯାଇଥିଲେ ।

୩ । ମୁଁ କାଲି କଲମଟିଏ କିଣିଲି, ତାକୁ ମଞ୍ଜୁକୁ ଦେଲି ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ରାମଚନ୍ଦ୍ର** ଏହି ପଦଟି ଜଣେ ପୁରୁଷକୁ ବୁଝାଉଛି; ତେଣୁ **ରାମଚନ୍ଦ୍ର** ପଦଟି **ପୁଂଲିଙ୍ଗ** ଏବଂ ଏକବଚନ । **ସେ** ସର୍ବନାମ ପଦଟି **ରାମଚନ୍ଦ୍ର**କୁ ବୁଝାଉଛି; ତେଣୁ ତାହା ମଧ୍ୟ **ପୁଂଲିଙ୍ଗ** ଏବଂ ଏକବଚନ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ସୀତା** ଶବ୍ଦଟି ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକକୁ ବୁଝାଉଛି; ତେଣୁ **ସୀତା** ପଦଟି **ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ** ଏବଂ ଏକବଚନ । **ସେ** ସର୍ବନାମ ପଦଟି **ସୀତା** ପଦକୁ ବୁଝାଉଛି; ତେଣୁ ତାହା ମଧ୍ୟ **ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ** ଏବଂ ଏକବଚନ ।

ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **କଲମ** ପଦଟି ପୁରୁଷ ବା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବୁଝାଉ ନ ଥିବାରୁ ତାହା **କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ** ଏବଂ **ତାକୁ** ଏହି ସର୍ବନାମ ପଦଟି **କଲମ**କୁ ବୁଝାଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ **କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ** ଏବଂ ଏକବଚନ ।

ଯେଉଁ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଯେଉଁ ସର୍ବନାମ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ସର୍ବନାମର ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ବଚନ ହୋଇଥାଏ ।

ମୁଁ ଯାଉଛି, ତୁମେ ଆସ । ଏଠାରେ **ମୁଁ** ଏବଂ **ତୁମେ** ଏହି ଦୁଇଟି ପଦ ଉଭୟ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଥିବା ସର୍ବନାମ ପଦଗୁଡ଼ିକର ଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ବଚନ ସ୍ଥିର କର ।

ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବ, ମାତ୍ର ସେ ବଡ଼ କୌଶଳରେ ତାର ଶିକାର ଧରେ । ଖଣ୍ଡଗିରି ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ; ସେଥିରେ ବହୁତ ଗୁମ୍ଫା ଅଛି । ଧୋବା କହେ ମୋ ଗାଁ, ଭଣ୍ଡାରି କହେ ମୋ ଗାଁ । ଦୁଆରଟି ବଡ଼ ମଜବୁତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସେଥିରେ ସୁନ୍ଦର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ମୀରା ଜଣେ ରାଜକୁମାରୀ, ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ବଳଦଟା ବଡ଼ ମାରଣା, ତାର ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟା ଗୋଜିଆ । ମାଧବ ବାବୁଙ୍କ ଝିଅ ଭଲ ନାଚୁଛି, କାଲି ସେ କଳାବିକାଶ କେନ୍ଦ୍ରରେ ତାର ନାଚ ଦେଖାଇବ । ଦେବୀ ନଦୀରେ ବହୁତ କୁମ୍ଭୀର ଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେଥିରେ ଗାଧୋଇବାକୁ ଲୋକେ ଡରନ୍ତି । ବଡ଼ଆ ଭାଇନା ବଡ଼ ଚତୁର, ସେ ମଧ୍ୟ ପରର ଉପକାର କରନ୍ତି ।

ମୁଁ ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦର ରୂପ

ବିଭକ୍ତି	ଏକବଚନ	ବହୁବଚନ
ପ୍ରଥମା	ମୁଁ, ଆମ୍ଭେ	ଆମ୍ଭେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ।
ଦ୍ୱିତୀୟା	ମୋତେ, ଆମ୍ଭଙ୍କୁ	ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ।
ତୃତୀୟା	ମୋଦ୍ୱାରା, ମୋହଦ୍ୱାରା	ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ।
ଚତୁର୍ଥୀ	ମୋତେ, ଆମ୍ଭଙ୍କୁ	ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ।
ପଞ୍ଚମୀ	ମୋଠାରୁ, ମୋହଠାରୁ ଆମ୍ଭଠାରୁ	ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରୁ
ଷଷ୍ଠୀ	ମୋର, ମୋହର, ଆମ୍ଭର	ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ।
ସପ୍ତମୀ	ମୋଠାରେ, ମୋହଠାରେ	ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରେ ।

ଏହିପରି ତୁମ୍ଭେ, ସେ ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବନାମ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ରୂପ ଅଟେ ।

କ୍ରିୟାର ବିଶେଷ ବିଚାର

ପ୍ରେରଣାର୍ଥକ କ୍ରିୟା

୧ । (କ) ପୁଅ ଖେଳୁଛି, (ଖ) ମା ପୁଅକୁ ଖେଳାଉଛି ।
୨ । (କ) ପିଲେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି, (ଖ) ଶିକ୍ଷକ ପିଲଙ୍କୁ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ **କ** ରେ ଖେଳିବା କାର୍ଯ୍ୟ ପୁଅ କରୁଛି, ମାତ୍ର **ଖ** ରେ ମା ପୁଅକୁ ଖେଳିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ **କ** ରେ ପିଲମାନେ ପଢ଼ିବା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ମାତ୍ର **ଖ** ରେ ଶିକ୍ଷକ ପିଲଙ୍କୁ ପଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଖେଳାଉଛି ଓ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରେରଣାର୍ଥକ କ୍ରିୟା ।

ଯେଉଁ କ୍ରିୟାରୁ କେହି ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ବୁଝାପଡ଼େ, ତାହାକୁ ପ୍ରେରଣାର୍ଥକ କ୍ରିୟା କହନ୍ତି ।

ସମାପିକା ଓ ଅସମାପିକା କ୍ରିୟା

୧ । ମୁଁ ବହି ନେଇ ଯାଉଛି ।

୨ । ଭୃତ୍ୟ ଖବର ଦେଇ ଫେରିଗଲା ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ନେଇ** ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଛି ଏବଂ **ଯାଉଛି** ଗୋଟିଏ କ୍ରିୟାକୁ ବୁଝାଉଛି । ମାତ୍ର 'ନେଇ' ଏହି ପଦଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉନାହିଁ; କିନ୍ତୁ 'ଯାଉଛି' ପଦ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧ ହେଉଛି ।

ସେହିପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ଦେଇ** ପଦ ଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉନାହିଁ; ମାତ୍ର **ଫେରିଗଲା** ପଦ ଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି ।

ତେଣୁ **ଯାଉଛି** ଓ **ଫେରିଗଲା** ଏ ଦୁଇଟି **ସମାପିକା କ୍ରିୟା** ଏବଂ **ନେଇ** ଓ **ଦେଇ** ଏ ଦୁଇଟି **ଅସମାପିକା କ୍ରିୟା** ।

ଯେଉଁ କ୍ରିୟା ପଦଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, ତାହା ସମାପିକା କ୍ରିୟା ଏବଂ ଯେଉଁ କ୍ରିୟା ପଦ ଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ଅସମାପିକା କ୍ରିୟା

ସକର୍ମକ ଓ ଅକର୍ମକ କ୍ରିୟା

ରାମ ଭାତ ଖାଉଛି ।

ପିଲାଟି ଶୋଇଛି ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ ରାମ କଅଣ ଖାଉଛି ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ **ଭାତ** ଏହି ଉତ୍ତର ମିଳୁଛି; ତେଣୁ 'ଭାତ' ଏହା କର୍ମ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ପିଲାଟି କଅଣ ବା କାହାକୁ ଶୋଇଛି ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ କୌଣସି କାରକର ସଂକେତ ମିଳେ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ କ୍ରିୟାରେ କର୍ମର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଥାଏ, ତାହାକୁ ସକର୍ମକ କ୍ରିୟା ଏବଂ ଯେଉଁ କ୍ରିୟାରେ କର୍ମର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନ ଥାଏ, ତାହାକୁ ଅକର୍ମକ କ୍ରିୟା କହନ୍ତି ।

କ୍ରିୟାର କାଳ, ପୁରୁଷ ଓ ବଚନ

ଧନେଇ ହସୁଛି ।

ଧନେଇ ହସୁଥିଲା ।

ଧନେଇ ହସିବ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ହସୁଛି** ଏହି କ୍ରିୟା ପଦ ଦ୍ୱାରା ହସିବା କାର୍ଯ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ହେଉଥିବା ଜଣାଯାଉଛି; ତେଣୁ **ହସୁଛି** ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର କ୍ରିୟା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ହସୁଥିଲା** ଏହି କ୍ରିୟାପଦ ଦ୍ୱାରା ହସିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଅତୀତରେ ହେଉଥିବା ଜଣାଯାଉଛି; ତେଣୁ **ହସୁଥିଲା** ଅତୀତ କାଳର ବା ଭୂତକାଳର କ୍ରିୟା ।

ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ହସିବ** ଏହି କ୍ରିୟା ପଦ ଦ୍ୱାରା ହସିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ହେବା ଜଣାଯାଉଛି; ତେଣୁ **ହସିବ** ଏହା ଭବିଷ୍ୟତ କାଳର କ୍ରିୟା ।

ମନେରଖ :—କ୍ରିୟାର କାଳ ତିନୋଟି ।

(୧) ବର୍ତ୍ତମାନ, (୨) ଅତୀତ, (୩) ଭବିଷ୍ୟତ ।

ଯେଉଁ କ୍ରିୟା ପଦଦ୍ୱାରା ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ ଜଣାଯାଏ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର କ୍ରିୟା ।

ଯେଉଁ କ୍ରିୟାପଦ ଦ୍ୱାରା ଅତୀତ କାଳ ଜଣାଯାଏ, ତାହା ଅତୀତ କାଳର କ୍ରିୟା ।

ଯେଉଁ କ୍ରିୟା ପଦଦ୍ୱାରା ଭବିଷ୍ୟତ କାଳ ଜଣାଯାଏ, ତାହା ଭବିଷ୍ୟତ କାଳର କ୍ରିୟା ।

କ୍ରିୟାର ପୁରୁଷ ଓ ବଚନ

୧ । ମୁଁ ପଢ଼ୁଛି, ୨ । ତୁମେ ଦୁହେଁ ପଢ଼ୁଛ, ୩ । ସେମାନେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ମୁଁ** ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଓ ଏକବଚନ, ତେଣୁ **ପଢ଼ୁଛି** କ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଏବଂ ଏକବଚନ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ତୁମେ ଦୁହେଁ** ମଧ୍ୟମ ପୁରୁଷ ଓ ଦ୍ୱିବଚନ, ତେଣୁ **ପଢ଼ୁଛ** କ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରୁଷ ଓ ଦ୍ୱିବଚନ । ତୃତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ସେମାନେ** ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ଓ ବହୁବଚନ, ତେଣୁ **ପଢ଼ୁଛନ୍ତି** କ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟ

ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ଓ ବହୁବଚନ, ଅତଏବ କର୍ତ୍ତାର **ପୁରୁଷ** ଓ **ବଚନ** ଅନୁସାରେ କ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟ **ପୁରୁଷ** ଓ **ବଚନ,** ହୋଇଥାଏ ।

ବାକ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତା ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଓ ଯେଉଁ ବଚନ କ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟ ସେହି ପୁରୁଷ ଓ ସେହି ବଚନ ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କ୍ରିୟାପଦଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରେରଣାର୍ଥକ କ୍ରିୟା କରି ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର :—

ମାଙ୍କଡ଼ ନାଚୁଛି । ତୁମେ ହସିବ । ପିଲାଟି ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଫଳଟି ଗଛରୁ ପଡ଼ିଲା । ଦୀପ ଲିଭିଲା । ଫୁଟବଲଟି ଗଡ଼ୁଛି । ମୋ ଝରକଲମଟି ହଜିଗଲା । ଝିଅଟି ଦୁଧ ପିଉଛି । ସୁଧାଂଶୁ ବସି ଟଙ୍କା ଗଣୁଛି । ଗଉଡ଼ମାନେ ସବାରି ବୋହୁଥିଲେ ।

୨ । ଯିବା, ଆସିବା ଓ ପଢ଼ିବା—ଏହି କ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସକର୍ମକ ଓ ଅକର୍ମକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ଲେଖ ।

୩ । ତଗରଟି ଫୁଲ କେବେ **ଫୁଟେ** ? ପଦୁର ଗୋଡ଼ରେ ଆଘାତ **ଲାଗିଲା** । ବାପା ଏଠାକୁ **ଆସୁଛନ୍ତି** । ତୁମେ କୁଆଡ଼େ **ଯିବ** ? ଆମେ **ଶୁଣିଲୁ** । ଆମ ଦେଶ କେବେ ସ୍ୱାଧୀନ **ହେଲା** ? ଏହି ଦେଶରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ **ହୋଇଥିଲେ** । ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜା **ହୁଏ** ।

ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଦିଆଯାଇଥିବା କ୍ରିୟାପଦଗୁଡ଼ିକର କାଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

୪ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରୁ କ୍ରିୟାର ପୁରୁଷ ଓ ବଚନ ଠିକ୍ କର :—

ଯିବ ତ ଯାଅ, ନ ହେଲେ ଗାଳି ଦେବ । ଆମେ କାଲି ଆସିଲୁ, କିନ୍ତୁ ମାଆ ମାସେ ପରେ ଆସିବେ । ହରିଣଟି ଦଉଡ଼ୁଛି, କୁକୁର ଦୁଇଟି ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଉଛନ୍ତି । ହେମାର ଦୁଇ ଭାଇ ଓ ଦୁଇ ଭଉଣୀ ଅଛନ୍ତି । ସିଏମାନେ ଭଲ ପଢ଼ନ୍ତି ଓ ମନେ ରଖନ୍ତି । ଲୀନା ଗୀତ ଗାଇ ଜାଣେ ଓ ଭଲ ନାଚ ଜାଣେ । ତୁମେ ଯେବେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାଇ ଜିଣିବ, ତେବେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବ । ଭିକାରୀଟି ଗାଇ ଗାଇ ପଇସା ମାଗୁଥିଲା । ମୋତେ ଆଉ ଚିଡ଼ାଅ ନାହିଁ, ମୋ ମନ ରାଗିଗଲାଣି ।

୫ । ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କର ।

ରାମ ମୋତେ ଭାଲୁ ଭାଙ୍ଗୁଛି— । କିଏ—ତୁମେ ଭଲ ମିଳିଲି ? ଡାମର କାଉ, ଉଚ୍ଚ ଘରବନ୍ଦେ— । ନଈ—ଗାଁ ଗଣ୍ଡା — — । ଗଣେଶ ପୂଜା କେବେ —? ତୁମେ ଯାହା— ତାହା ମୁଁ— । —କେଳାଟିଏ ମାଙ୍କଡ଼ — । ତୁମ ମୁଣ୍ଡ— ଉପରେ ପାଚିଲା ଆମ୍ବଟିଏ — । ଯିବତ —, ନଚେତ୍ ଚୁପ୍ ହୋଇ — । ଲୋଚନା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନାକ — ।

ସନ୍ଧି

୧ । କୋମଳ ଆସନରେ ବସ । କୋମଳାସନରେ ବସ । ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **କୋମଳ ଆସନ** ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **କୋମଳାସନ**—ଏ ଦୁଇଟିର ଅର୍ଥରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ।

କେବଳ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **କୋମଳ** ଶେଷରେ ଥିବା **ଅ ଓ ଆସନ** ଆଦ୍ୟରେ ଥିବା **ଆ**—ଏ ଦୁଇଟି ମିଳି **ଆ** ହୋଇଛି ।

ଅ ଓ ଆ ଦୁଇଟି ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ । ଏହିପରି ଦୁଇଟି ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣର ମିଳନକୁ **ସ୍ୱରସନ୍ଧି** କହନ୍ତି ।

୨ । ଜଗତ୍ ଜନନୀଙ୍କୁ ପୂଜା କର । ଜଗଜ୍ଜନନୀଙ୍କୁ ପୂଜା କର । ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ଜଗତ୍ ଜନନୀ** ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ଜଗଜ୍ଜନନୀ**—ଏ ଦୁଇଟିର ଅର୍ଥରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । କେବଳ ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ଜଗତ୍** ଶେଷରେ ଥିବା **ତ୍** ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ଜନନୀ** ଆରମ୍ଭରେ ଥିବା **ଜ**—ଏ ଦୁଇଟି ମିଶି **ଜ୍ଜ** ହୋଇଛି ।

ତ ଓ ଜ ଦୁଇଟି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ । ଏହିପରି ଦୁଇଟି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ମିଳନକୁ **ବ୍ୟଞ୍ଜନସନ୍ଧି** କହନ୍ତି ।

ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣର ମିଳନକୁ ସ୍ୱରସନ୍ଧି ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ମିଳନକୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ସନ୍ଧି କୁହାଯାଏ ।

ସ୍ୱରସନ୍ଧି

ମତ + ଅନ୍ତର = ମତାନ୍ତର । ଗୁଣ + ଆଧାର = ଗୁଣାଧାର । ସୁଧା + ଅଂଶୁ = ସୁଧାଂଶୁ । ବିଦ୍ୟା + ଆଳୟ = ବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ଅତଏବ—

ଅ କାର୍ ବା ଆ କାର ପରେ ଅକାର ବା ଆକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଆ ହୁଅନ୍ତି; ଆ ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ରବି+ଇନ୍ଦ୍ର=ରବୀନ୍ଦ୍ର ।
ପରି+ଈକ୍ଷା=ପରୀକ୍ଷା ।
ଶଚୀ+ଇନ୍ଦ୍ର=ଶଚୀନ୍ଦ୍ର ।
ମହୀ+ଈଶ୍ୱର=ମହୀଶ୍ୱର ।

ଅତଏବ—

ଇ କାର୍ ବା ଈ କାର ପରେ ଇକାର ବା ଈକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଈକାର ହୁଅନ୍ତି; ଈକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅତଏବ—

ସୁ+ଉକ୍ତ=ସୂକ୍ତ ।
ସିନ୍ଧୁ+ଊର୍ମି=ସିନ୍ଧୂର୍ମି ।
ଭୂ+ଉଦର=ଭୂଦର ।
ଭୂ+ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ=ଭୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ।

ଉ କାର୍ ବା ଊ କାର ପରେ ଉକାର ବା ଊକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଊକାର ହୁଅନ୍ତି; ଊକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ମାତୃ+ଋଣ=ମାତୄଣ ।
ଦୁହିତୃ+ଋଦ୍ଧି=ଦୁହିତୄଦ୍ଧି (ଝିଅର ସମ୍ପତ୍ତି) ।

ଅତଏବ—

ଉ କାର ବା ଊ କାର ପରେ ଉକାର ବା ଊକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଊକାର ହୁଅନ୍ତି । ଊକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅ, ଆ + ଇ, ଈ = ଏ ହୁଏ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ + ଇନ୍ଦୁ = ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁ (ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର) ।
ଗଣ + ଈଶ୍ୱର = ଗଣେଶ୍ୱର ।
ଯଥା + ଇଷ୍ଟ = ଯଥେଷ୍ଟ ।
ଉମା + ଈଶ = ଉମେଶ ।

ଅତଏବ—

ଅ କାର ବା ଆ କାର ପରେ ଇକାର ବା ଈକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଏକାର ହୁଅନ୍ତି । ଏକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅ, ଆ + ଉ, ଊ = ଓ ହୁଏ ।
ଭାଗ୍ୟ + ଉଦୟ = ଭାଗ୍ୟୋଦୟ ।
ମହା + ଉଦୟ = ମହୋଦୟ ।
ମହା + ଊର୍ମି = ମହୋର୍ମି ।

ଅତଏବ—

ଅ କାର ବା ଆ କାର ପରେ ଉକାର ବା ଊକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଓକାର ହୁଅନ୍ତି । ଓକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅ, ଆ + ଋ, ୠ = **ଅର୍** ହୁଏ ।
ଉତ୍ତମ + ଋଣ=ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ (ମହାଜନ) ।
ମହା + ଋଷି=ମହର୍ଷି ।

ଅତଏବ—

ଅ କାର ବା ଆ କାର ପରେ ଋକାର ବା ୠକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଅର୍ ହୁଅନ୍ତି । ଅକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଓ ର୍ ପର ବର୍ଣ୍ଣରେ ରେଫ୍ ହୋଇ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଧନ=ଏକ=ଧନୈକ ।
ଯଥା + ଏବ=ଯଥୈବ ।
ମତ + ଐକ୍ୟ=ମତୈକ୍ୟ ।
ମହା + ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ =ମହୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ।

ଅତଏବ—

ଅ କାର ବା ଆ କାର ପରେ ଏକାର ବା ଐକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଐକାର ହୁଅନ୍ତି । ଐକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ବନ + ଓକା=ବନୌକା ।
ବନ + ଔଷଧି = ବନୌଷଧି ।
ମହା + ଓଜ = ମହୌଜ ।
ମହା + ଔଦ୍ଧତ୍ୟ=ମହୌଦ୍ଧତ୍ୟ ।

ଅତଏବ—

ଅ କାର କିମ୍ବା ଆ କାର ପରେ ଓକାର ବା ଔକାର ଥିଲେ ଦୁହେଁ ମିଶି ଔକାର ହୁଅନ୍ତି । ଔକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅତି + ଉଦ୍ଧତ = ଅତ୍ୟୁଦ୍ଧତ ।
ଅତି + ଆହାର = ଅତ୍ୟାହାର ।
ଗତି + ଅନ୍ତର = ଗତ୍ୟନ୍ତର ।
ଅତି + ଔତ୍ସୁକ୍ୟ = ଅତ୍ୟୌତ୍ସୁକ୍ୟ ।
ସୂଚୀ + ଅଗ୍ର = ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ।

ଅତଏବ—

ଇ କାର କିମ୍ବା ଈ କାର ପରେ ଇକାର ବା ଈକାର ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ଇକାର ଏବଂ ଈକାର ସ୍ଥାନରେ ଯ୍ ହୁଏ । ଯ୍ ପର ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଅନୁ + ଅୟ = ଅନ୍ୱୟ ।
ବଧୂ + ଆଗମନ = ବଧ୍ୱାଗମନ ।
ଅନୁ + ଏଷଣ = ଅନ୍ୱେଷଣ ।
ସାଧୁ + ଆଶା = ସାଧ୍ୱାଶା ।

ଅତଏବ—

ଉ କାର କିମ୍ବା ଊ କାର ପରେ ଉକାର ବା ଊକାର ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ଉକାର ଓ ଊକାର ସ୍ଥାନରେ ବ୍ ହୁଏ । ବ୍ (ବଫଳା) ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ନେ + ଅନ = ନୟନ ।
ଶେ + ଅନ = ଶୟନ ।
ନୈ + ଅକ = ନାୟକ ।

ବି: ଦ୍ର:—ରକାର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯ୍ (ୟ ଫଳା) ହୋଇ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ର କାର ଥିଲେ ତାହା ଯ୍ ଉପରେ ରେଫ୍ ହୋଇ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଯଥା:—ଅତି + ଅଧିକ = ଅତ୍ୟଧିକ; ମାତ୍ର, ଉପରି + ଉପରି = ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି ।

ଅତଏବ—

ଏ କାର କିମ୍ବା ଐ କାର ପରେ ଏକାର ବା ଐକାର ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ଏକାର ଓ ଐକାର ସ୍ଥାନରେ ଅୟ୍‌ ଏବଂ ଆୟ୍‌ ହୁଏ ।

ଗୋ + ଆହାର = ଗବାହାର ।

ପୋ + ଅନ = ପବନ ।

ପୌ + ଅକ = ପାବକ ।

ଅତଏବ—

ଓ କାର ବା ଔ କାର ପରେ ଏକାର ବା ଐକାର ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ଓକାର ସ୍ଥାନରେ ଅବ୍‌ ଏବଂ ଔକାର ସ୍ଥାନରେ ଆବ୍‌ ହୁଏ ।

ମାତୃ + ଅନୁମତି = ମାତ୍ରନୁମତି ।

ପିତୃ + ଆଦେଶ = ପିତ୍ରାଦେଶ ।

ଭ୍ରାତୃ + ଆଜ୍ଞା = ଭ୍ରାତ୍ରାଜ୍ଞା ।

ଅତଏବ—

ଋ କାର ପରେ ଋ କାର ଭିନ୍ନ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ଋକାର ସ୍ଥାନରେ ର୍‌ (ର ଫଳା) ହୁଏ । ରକାର ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ବିଶେଷ ବ୍ୟବହାର:—

ବିମ୍ବ + ଓଷ୍ଠ = ବିମ୍ବୋଷ୍ଠ ।

ଶୁଦ୍ଧ + ଓଦନ = ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ।

ଦୁଃଖ + ଋତ = ଦୁଃଖାର୍ତ୍ତ ।

କ୍ଷୁଧା + ଋତ = କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ।

ଗୋ+ଅକ୍ଷ=ଗବାକ୍ଷ ।
କୁଳ+ଅଟା=କୁଳଟା ।

ଉପରଲିଖିତ ସନ୍ଧିଗୁଡ଼ିକରେ ପୂର୍ବ ସୂତ୍ର ଖଟେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସନ୍ଧି କାହାକୁ କହନ୍ତି ? ସନ୍ଧି କାହିଁକି କରାଯାଏ ?

୨ । ସନ୍ଧି କର :—

ପର+ଅନ୍ତ, ପ୍ରତି+ଉତ୍ତର, ସନ୍ଧ୍ୟା+ଆଳତି, ସୁର=ଈଶ, ମହା+ଈଶ୍ୱର, ପଦ+ଉନ୍ନତି, ଶୁଦ୍ଧ+ଉଦକ, ତୃଷା+ଋତ, ମହା+ଋଷି, ପିତୃ+ଆଜ୍ଞା, ଶେ+ଅନ, ପ୍ରତି+ଏକ, ନୈ+ଅକ, ବିଦ୍ୟା+ଆଳୟ, ମାତୃ+ଆଜ୍ଞା, ବଧୂ+ଉତ୍ସବ, ଗୋ+ଇନ୍ଦ୍ର, ସୁ+ଉକ୍ତି, ରମା+ଈଶ, କବି+ଇନ୍ଦ୍ର, ଗୋ+ଏଷଣା, ପର+ଅବେକ୍ଷଣ, ସୀମା+ଅନ୍ତ ।

୩ । ସନ୍ଧି ବିଚ୍ଛେଦ କର :—

ସ୍ୱାଗତ, ଗାୟକ, ଭବନ, ଶୋକାକୁଳ, କାଳାତିପାତ, ଅଧମର୍ଣ୍ଣ (ଖାତକ), ହିତୈଷୀ, ଲମ୍ବୋଦର, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ, ପୂର୍ବାପର, ଅନ୍ୱେଷଣ, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ, ପରୀକ୍ଷା, ଫଳାହାର, ଜଳୌକା, ଗଣେଶ, ମନ୍ୱନ୍ତର, ଭବାର୍ଣ୍ଣବ, ସ୍ତାବକ ।

ବ୍ୟଞ୍ଜନ ସନ୍ଧି

ବୃହତ୍ + ଜଗତ୍ = ବୃହଜ୍ଜଗତ୍,
ବାକ୍ + ଈଶ = ବାଗୀଶ,
ସତ୍ + ଇଚ୍ଛା = ସଦିଚ୍ଛା,
ଅସତ୍ + ଧନ = ଅସଦ୍ଧନ,
ଷଟ୍ + ବଧ = ଷଡ୍‌ବଧ,
ଅତ୍ + ଭୁତ = ଅଦ୍ଭୁତ,
ଉତ୍ + ଯୋଗ = ଉଦ୍‌ଯୋଗ,
ଅପ୍ + ଜ = ଅବ୍‌ଜ,
ଷଟ୍ + ଆନନ = ଷଡ଼ାନନ ।

ଅତଏବ—

ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ, ବର୍ଗମାନଙ୍କର ତୃତୀୟ, ଚତୁର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଯ, ର, ଲ, ବ ପରେ ଥିଲେ ବର୍ଗର ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନରେ ସେହି ବର୍ଗର ତୃତୀୟ ବର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ।

(ଅର୍ଥାତ୍ ତ୍ = ଦ୍, ପ୍ = ବ୍, କ୍ = ଗ୍, ଟ୍ = ଡ଼୍)

ବାକ୍ + ମଧୁର = ବାଙ୍‌ମଧୁର,
ଚିତ୍ + ମୟ = ଚିନ୍ମୟ,
ଜଗତ୍ + ନାଥ = ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଅତଏବ—

ବର୍ଗର ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣ ପରେ ନ କାର କିମ୍ବା ମ କାର ଥିଲେ ବଗର ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନରେ ସେହି ବର୍ଗର ପଞ୍ଚମ ବର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ।

(କ୍ = ଙ, ତ୍ = ନ)

ଉତ୍ + ଡୀନ = ଉଡ୍ଡୀନ,
ବୃହତ୍ + ଢକାର = ବୃହଡ୍ଢକାର ।

ଅତଏବ—

ତ୍ ପରେ ଡ କିମ୍ବା ଢ ଥିଲେ ତ୍ ସ୍ଥାନରେ ଡ୍ ହୁଏ ।

ଉତ୍ + ଲେଖ = ଉଲ୍ଲେଖ,
ମହତ୍ + ଲୋକ = ମହଲ୍ଲୋକ,
ଉତ୍ + ଲଙ୍ଘନ = ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ,
ତଡ଼ିତ୍ + ଲତା = ତଡ଼ିଲ୍ଲତା ।

ଅତଏବ—

ତ୍ ପରେ ଲ ଥିଲେ ତ୍ ସ୍ଥାନରେ ଲ ହୁଏ ।

ଉତ୍ + ଶୃଙ୍ଖଳା = ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳା,
ଉତ୍ + ଛେଦ = ଉଚ୍ଛେଦ,
ବୃହତ୍ + ଶାରଦ = ବୃହଚ୍ଛାରଦ ।

ଅତଏବ—

ତ୍ ପରେ ଶ୍ ଥିଲେ ତ୍ ସ୍ଥାନରେ ଚ ଓ ଶ୍ ସ୍ଥାନରେ ଛ ହୁଏ । (ତ୍ + ଶ୍ = ଚ୍ଛ)

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସନ୍ଧି କର :—

ଜଗତ୍ + ଜନନୀ, ଉତ୍ + ବିଗ୍ନ, ଉତ୍ + ବେଗ, ସତ୍ + ବଚନ, ଶରତ୍ + ଚନ୍ଦ୍ର, ଅସତ୍ + ଭାବ, ଜଗତ୍ + ଲୋକ, ଉତ୍ + ଶ୍ୱାସ, ସତ୍ + ଚିତ୍, ମହାନ୍ + ଲାଭ, ଉତ୍ + ସର୍ଗ, ଷଟ୍ + ତ ।

ଦ୍ର: — ବ୍ୟଞ୍ଜନ ସନ୍ଧିଜନିତ ବର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ିକ ସଂଯୁକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅଟନ୍ତି ।

୨ । ସନ୍ଧି ବିଚ୍ଛେଦ କର:---
ବିପ୍ଳାତ, ସମ୍ଭାବନା, ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର, ଚକ୍ଷିତ, ଉଦ୍ବେଳନ, ବାଗ୍‌ଦାନ, ଚିନ୍ମୟ, ଉନ୍ମୀଳନ, ଉଦ୍ଭାବନ, ଉଲ୍ଲାସ ଚିନ୍ମୟୀ, ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ, ବୃହଦ୍‌ଉଦ୍ଭିଦ, ଅବ୍‌ଜ, ସଚ୍ଚାଶୀ, ଉତ୍ପାଦନ ।

ବିସର୍ଗ ସନ୍ଧି

ନିଃ + ଚିନ୍ତ = ନିଶ୍ଚିନ୍ତ,
ନଭଃ + ଚର = ନଭଶ୍ଚର,
ଧନୁଃ + ଟଙ୍କାର = ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର,
ମନଃ + ତାପ = ମନସ୍ତାପ ।

ଅତଏବ

ବିସର୍ଗ (ଃ) ପରେ ଚ ବା ଛ ଥିଲେ ବିସର୍ଗ ସ୍ଥାନରେ ଶ୍ ହୁଏ । ବିସର୍ଗ (ଃ) ପରେ ଟ ବା ଠ ଥିଲେ ବିସର୍ଗ ସ୍ଥାନରେ ଷ୍ ହୁଏ ଏବଂ ବିସର୍ଗ (ଃ) ପରେ ତ କିମ୍ବା ଥ ଥିଲେ ବିସର୍ଗ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ ହୁଏ ।

ଶିରଃ + ବ୍ୟଥା = ଶିରୋବ୍ୟଥା,
ପୟଃ + ଧର = ପୟୋଧର,
ତପଃ + ବନ = ତପୋବନ,
ଅଧଃ + ଗତ = ଅଧୋଗତ ।

ଅତଏବ –

ବିସର୍ଗ ପରେ ଅ କାର, ବର୍ଗର ତୃତୀୟ, ଚତୁର୍ଥ, ପଞ୍ଚମ ବର୍ଣ୍ଣ କିମ୍ବା ଯ, ର, ଲ, ବ, ହ, ଥିଲେ

ବିସର୍ଗ ସ୍ଥାନରେ ଓ ହୁଏ ଏବଂ ଓ ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ନିଃ+ଜନ=ନିର୍ଜନ,
ଦୁଃ+ଜୟ=ଦୁର୍ଜୟ,
ନିଃ+ଈକ୍ଷଣ=ନିରୀକ୍ଷଣ,
ଆୟୁଃ+ବେଦ=ଆୟୁର୍ବେଦ

ଅତଏବ—

ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ପରେ ବର୍ଗର ତୃତୀୟ, ଚତୁର୍ଥ, ପଞ୍ଚମ, ବର୍ଣ୍ଣ କିମ୍ବା ଯ, ର, ଲ, ବ, ହ ଥିଲେ ବିସର୍ଗ ସ୍ଥାନରେ ର ହୁଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସନ୍ଧି କର:—

ଅତଃ+ଏବ, ମନଃ+ବଳ, ତମଃ+ମୟ, ନିଃ+ଲୋଭ, ଶିରଃ+ପାଣି, ନିଃ+ଚିନ୍ତ, ଶିରଃ+ଛେଦ, ଆ+ଚ୍ଛଦନ, ଦୁଃ+ଭାବନା, ପୟଃ+ଦ ।

୨ । ସନ୍ଧି ବିଚ୍ଛେଦ କର:—

ଦୁରାରୋଗ୍ୟ, ନିଷ୍ପନ୍ନ, ଧନୁର୍ବେଦ, ଅନ୍ତର୍ନିହିତ, ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ, ମନୋରଥ, ଅନ୍ତର୍ଗତ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ନିର୍ଲଜ୍ଜ, ଦୁ[illegible]ଗ ।

ସମାସ

୧ । (କ) **ଲବ** ଓ **କୁଶ** ଦୁହେଁ ଯାଆଁଲା ଭାଇ ଅଟନ୍ତି ।

(ଖ) **ଲବ କୁଶ** ଦୁହେଁ ଯାଆଁଲା ଭାଇ ଅଟନ୍ତି ।

୨ । (କ) ହରି **ମନରୁ ଗଢ଼ା** କଥା କହୁଛି ।

(ଖ) ହରି **ମନଗଢ଼ା** କଥା କହୁଛି ।

ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣରେ'କ' ଓ 'ଖ' ଚିହ୍ନିତ ବାକ୍ୟ ଦୁଇଟିର ଅର୍ଥ ସମାନ; କେବଳ **ଲବ** ଓ **କୁଶ** ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତେ 'ଖ' ବାକ୍ୟରେ **ଲବକୁଶ** ଏହି ଗୋଟିଏ ପଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରେ 'କ' ଓ 'ଖ' ଚିହ୍ନିତ ବାକ୍ୟ ଦୁଇଟିର ଅର୍ଥ ସମାନ; ମାତ୍ର 'କ' ଚିହ୍ନିତ ବାକ୍ୟରେ ଥିବା **ମନରୁ ଗଢ଼ା** ଏହା ସ୍ଥାନରେ 'ଖ' ଚିହ୍ନିତ ବାକ୍ୟରେ **ମନଗଢ଼ା** ପଦଟି ଗୋଟିଏ ପଦରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କାନକୁ ଭଲ ଲାଗୁଛି ।

ଅତଏବ—

ଯେଉଁଠାରେ ଦୁଇ ବା ତତୋଧିକ ପଦ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ପଦ ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ ସମାସ କହନ୍ତି ।

ନିୟମ—

ସମାସରେ ଦୁଇ ବା ତତୋଧିକ ପଦ ମିଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦ ହୁଅନ୍ତି । ସମାସ ହେଲେ ଦୁଇ ପଦର ବିଭକ୍ତି ଲୋପ ହୁଏ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସନ୍ଧି ନିଶ୍ଚୟ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ଯଥା:—

ବିଦ୍ୟାର ଆଳୟ = ବିଦ୍ୟାଳୟ; କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟା ଆଳୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ସମାସ ଛଅ ପ୍ରକାର ।—ଅବ୍ୟୟୀଭାବ, ତତ୍ପୁରୁଷ, କର୍ମଧାରୟ, ଦ୍ୱିଗୁ, ବହୁବ୍ରୀହି ଓ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ।

ଅବ୍ୟୟୀ ଭାବ

୧ । ଉପକୂଳ ପ୍ରଦେଶରେ ବହୁତ ଲୋକ ବାସକରନ୍ତି ।

୨ । ସେ ଯଥାଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **କୂଳସମୀପ** ପଦବଦଳେ **ଉପକୂଳ** ପଦ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ଶକ୍ତିକୁ ଅତିକ୍ରମ ନ କରି** ପଦବଦଳେ **ଯଥାଶକ୍ତି** ପଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ।

ଅତଏବ—

ଯେଉଁ ସମାସରେ ସମୀପ, ଅଭାବ ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ଥରେ ଅବ୍ୟୟ ପଦ ସହିତ ଅନ୍ୟ ପଦର ସମାସ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଅବ୍ୟୟୀଭାବ ସମାସ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦରେ ବ୍ୟବହାର କର:—

ଯେଉଁ କାଳରେ **ଭିକ୍ଷା ଅଭାବ** ସେତେବେଳେ କିଏ କାହାକୁ ପୁଛିବ ! ମୁଁ ଆଜି **କଣ୍ଠ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ** ଭୋଜନ କଲି । ଯେଉଁଠାରେ **ଜନମାନଙ୍କ ଅଭାବ** ସେଠାରେ କିଏ ରହିବ । ପୁରୀର **କଣର ସମୀପରେ** ବହୁତ ଶାସନ ଅଛି । ତୁମେ **ଥରକୁ ଥର** ଭୁଲ କରୁଛ । ସେ ତାଙ୍କ **ଶକ୍ତିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି** କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ **ଜନମାନଙ୍କର ଅଭାବ** ସେଠାରେ କିଏ ବା ରହିବ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର **ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ** ପୃଥିବୀକୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କୁ ଦାନ କରିଥିଲେ ।

ତତ୍ପୁରୁଷ

୧ । ଆସ ନଦୀକୂଳରେ ବୁଲିବା ।

୨ । ପାଠ ପଢ଼ାରେ ମନ ଦିଅ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ନଦୀର କୂଳ** ପରିବର୍ତ୍ତେ **ନଦୀକୂଳ** ପଦ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ପାଠକୁ ପଢ଼ା** ପରିବର୍ତ୍ତେ **ପାଠପଢ଼ା** ପଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ନଦୀର କୂଳ ଓ ପାଠକୁ ପଢ଼ା ଏହା ସମାସବାକ୍ୟ ଏବଂ ନଦୀକୂଳ ଓ ପାଠପଢ଼ା ପଦ ଦୁଇଟି ସମସ୍ତପଦ ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ ନଦୀର ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତି ଓ କୂଳ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ ପାଠକୁ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତି ଏବଂ ପଢ଼ା ପଦଟି ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ।

ଅତଏବ—

ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତିଠାରୁ ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କୌଣସି ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦର ସମାସକୁ ତତ୍ପୁରୁଷ ସମାସ କହନ୍ତି ।

(କ) ପୂର୍ବପଦରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦ ସହିତ ସମାସକୁ **ଦ୍ୱିତୀୟାତତ୍ପୁରୁଷ** ସମାସ କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ଗ୍ରାମକୁ ଗତ = ଗ୍ରାମଗତ ।

(ଖ) ପୂର୍ବପଦରେ ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତି ଥାଇ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ଯୁକ୍ତ ପଦର ସମାସ ହେଲେ ତାହାକୁ **ତୃତୀୟା ତତ୍ପୁରୁଷ** ସମାସ କହନ୍ତି ।

ଯଥା:— କଲମଦ୍ୱାରା ଲେଖା = କଲମଲେଖା ।

(ଗ) ପୂର୍ବପଦର ଚତୁର୍ଥୀ ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦ ସହିତ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦର ସମାସ ହେଲେ ତାହାକୁ **ଚତୁର୍ଥୀ ତତ୍ପୁରୁଷ** ସମାସ କହନ୍ତି ।

ଯଥା :—ଗୁରୁଙ୍କୁ ଦତ୍ତ = ଗୁରୁଦତ୍ତ ।

(ଘ) ପୂର୍ବପଦର ପଞ୍ଚମୀ ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦ ସହିତ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦର ସମାସକୁ **ପଞ୍ଚମୀ ତତ୍ପୁରୁଷ** ସମାସ କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ଆକାଶରୁ ସ୍ଖଳିତ = ଆକାଶସ୍ଖଳିତ ।

(ଙ) ପୂର୍ବପଦର ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦ ସହିତ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦର ସମାସକୁ **ଷଷ୍ଠୀ ତତ୍ପୁରୁଷ** ସମାସ କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ନାକର ପୁଡ଼ା=ନାକପୁଡ଼ା ।
ଦଶରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର=ଦଶରଥପୁତ୍ର ।

(ଚ) ପୂର୍ବପଦର ସପ୍ତମୀ ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦ ସହିତ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପଦର ସମାସକୁ **ସପ୍ତମୀ ତତ୍ପୁରୁଷ** ସମାସ କହନ୍ତି ।

ଯଥା:—ନଗରରେ ବାସ = ନଗରବାସ ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସମାସବାକ୍ୟ ଲେଖି କଏ କେଉଁ ତତ୍ପୁରୁଷ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅ :—

ତୃଷାତୁର, ହାଣ୍ଡିଦାନ୍ତ, ବନଗତ, ମୁଖସ୍ଖଳିତ, ଧନହୀନ, ମାତୃଦତ୍ତ, ରଜାପୁଅ, ଜଳପତିତ, କ୍ରୀଡ଼ାକୁଶଳ, ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା, ତନ୍ତ୍ରବୁଣା, ହସ୍ତକୌଶଳ, ବଣଭୋଜି, ନଈପହଁର, ମନଦୁଃଖ, ଜିହ୍ୱାଲାଳସା, ବୁଟଭଜା, ଆଳୁଚପ୍, ବିଲାତଫେରନ୍ତା ।

୨। ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ସମାସ କରି ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର :—

ହାତଦ୍ୱାରା ତିଆରି, ଶରଣକୁ ଆଗତ, ଶଯ୍ୟାରେ ପାଗଳ, ଧନରେ ସ୍ପୃହା, ଗ୍ରାମରେ ବାସ, ତନ୍ତଦ୍ୱାରା ବୁଣା, ଦରିଦ୍ରଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ, ଗଣିତରେ ପଟୁ, ଜଳରୁ ଜାତ, ପର୍ବତରୁ ସ୍ଖଳିତ, ସୁନାରେ ନିର୍ମିତ, ପୁରୋହିତଙ୍କ ପାଉଣା।

କର୍ମଧାରୟ

୧। ବାଳକଟି ଖଣ୍ଡିଏ **ରଙ୍ଗଶାଢ଼ୀ** ପିନ୍ଧିଛି।

୨। **ନୀଳକଇଁ** ଟିକୁ ଆଣ।

ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣରେ **ରଙ୍ଗ ଅଟେ ଶାଢ଼ୀ** ଏହି ଅର୍ଥରେ **ରଙ୍ଗ** ଏହି ବିଶେଷଣ ପଦଟିର **ଶାଢ଼ୀ** ଏହି ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ସହିତ ସମାସ ହୋଇଛି।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରେ **ନୀଳ ଅଟେ କଇଁ** ଏହି ଅର୍ଥରେ **ନୀଳ** ଏହି ବିଶେଷଣ ପଦଟିର **କଇଁ** ଏହି ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ସହିତ ସମାସ ହୋଇଛି।

ଅତଏବ—

ବିଶେଷଣ ଓ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦର ସମାସକୁ କର୍ମଧାରୟ ସମାସ କହନ୍ତି।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ତଳେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଦୁଇ ଦୁଇଟି ପଦକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ତପଦରେ ପରିଣତ କରି ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର:—

ନାହିଁ ଲୋଭ ଯାହାର, ଦତ୍ତପୁତ୍ର ଯାହାକୁ, ନାହିଁ ଧନ ଯାହାର, ବୀଣା ପାଣିରେ ଯାହାର ।

ନୂଆ (ଅଟେ) ଲୁଗା, ମହାନ୍ ଜନ, ସତ୍ ଶିକ୍ଷା, କୁସଂସ୍କାର, ମନ୍ଦ କଥା, ନିର୍ମଳ ଆକାଶ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରା, ଚିରା ଲୁଗା, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ।

୨ । ସମାସବାକ୍ୟ ଲେଖ :—

ନିଷ୍ଠୁରବଧୂ, କଣାଗୁଳକର, ବନ୍ୟପଦାର୍ଥ, ମହାଧନ, ସୁନ୍ଦରୀ-ବାଳିକା, ଖୁସିମନ, ଦ୍ରୁତବେଗ, ଧଳାଫୁଲ, ଖଳଲୋକ, ଟେରାଆଖିଆ, ଚେଙ୍ଗେଇଗୋଡ଼ୀ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ନବ୍ଜୁଳିଆ, ଧର୍ମପରାୟଣ, ମହାବାହୁ, ଚପଳମତି ।

ଦ୍ୱିଗୁ

୧ । **ତ୍ରିଫଳା** ହିତକାରକ ।

୨ । ଶହେ ବର୍ଷକୁ **ଶତାବ୍ଦୀ** କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ବାକ୍ୟରେ **ତିନି ଫଳର ସମାହାର** ଏହି ଅର୍ଥରେ 'ତ୍ରିଫଳା' ପଦଟି ବ୍ୟବହୃତ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାକ୍ୟରେ **ଶତ ଅବ୍ଦର ସମାହାର** ଏହି ଅର୍ଥରେ 'ଶତାବ୍ଦୀ' ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ଅତଏବ—

ପୂର୍ବପଦ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ବିଶେଷ୍ୟ ହୋଇ ସମଷ୍ଟି ଅର୍ଥରେ ଯେଉଁ ସମାସ ହୁଏ, ତାହାକୁ ଦ୍ୱିଗୁ ସମାସ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସମାସବାକ୍ୟ ଲେଖ :—
ପଞ୍ଚପାତ୍ର, ତ୍ରିବେଣୀ, ପଞ୍ଚନଦ, ସପ୍ତାହ, ସପ୍ତଶତୀ ।

୨ । କର୍ମଧାରୟ ସମାସ ଏବଂ ଦ୍ୱିଗୁ ସମାସ ମଧ୍ୟରେ କି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ଉଦାହରଣ ସହ ବୁଝାଇଦିଅ ।

ବହୁବ୍ରୀହି

୧ । **ବୀଣାପାଣୀ**ଙ୍କୁ ପୂଜା କର ।

୨ । **ଲମ୍ବୋଦର** ବିଘ୍ନ ଦୂର କରନ୍ତୁ ।

ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣରେ **ବୀଣା ପାଣିରେ ଯାହାର** ଏହି ଅର୍ଥରେ **ବୀଣାପାଣୀ** ପଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ବୁଝାଏ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରେ **ଲମ୍ବ ଉଦର ଯାହାଙ୍କର** ଏହି ଅର୍ଥରେ **ଲମ୍ବୋଦର** ପଦ ଗଣେଶଙ୍କୁ ବୁଝାଉଅଛି ।

ଅତଏବ –

ସମାସନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ ସମାସ ବାକ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ନ ବୁଝାଇ ଅନ୍ୟ ପଦର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇଲେ ତାହାକୁ ବହୁବ୍ରୀହି ସମାସ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସମାସବାକ୍ୟ ଲେଖ:—

ତରଳମତି, ନିର୍ଦ୍ଧନ, ନତପଦ, ଉଚ୍ଚମନା, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ, ଦଣ୍ଡପାଣି, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପୀତାମ୍ବର, ଶୁଆନାକା, ବଣିବେକା ।

୨ । ସମସ୍ତପଦ ଲେଖ :—

ନାହିଁ ଉପାୟ ଯାହାର, କୁସୁମ ହାତରେ ଯାହାର, ବିଗତ ଧବ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀର, ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ଯାହାର, ସଫଳ କାମ ଯାହାର, ଛିନ୍ନ ହସ୍ତରେ ଯାହାର ।

ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ

୧ । **କାଗଜକଲମ** କିଣ ।

୨ । **ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣସୀତା** ବନକୁ ଯାଇଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣରେ **କାଗଜ** ଓ **କଲମ** ଏହି ଅର୍ଥରେ **କାଗଜକଲମ** ପଦଟି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି; ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦାହରଣରେ **ରାମ** ଓ **ଲକ୍ଷ୍ମଣ** ଓ **ସୀତା** ଏହି ଅର୍ଥରେ **ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣସୀତା** ପଦଟି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ଅତଏବ—

ଦୁଇ ବା ତହିଁରୁ ଅଧିକ ବିଶେଷ୍ୟ ଏବଂ ବିଶେଷଣ ପଦର ସମାସକୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସମାସ କହନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ସମାସ କର:—

ଧନ ଓ ଜନ, ଘୋଡ଼ା ଓ ହାତୀ, ଶାଗ ଓ ଶୁଆ, ଧାନ ଓ ଚାଉଳ ଓ ମୁଗ, ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ଓ ଗଣିତ, ପିତା ଓ ପୁତ୍ର, ଧଳା ଓ କଳା, ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ।

୨ । ସମାସବାକ୍ୟ ଲେଖ:—

ଦେବଦେବୀ, ନଦନଦୀ, ଗୋଡ଼ମାଟି, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଭୀମାର୍ଜୁନ-ନକୁଳସହଦେବ, ଓଡ଼ିଆ-ବଙ୍ଗାଳୀ-ପଞ୍ଜାବୀ, କୁଶଲବ, ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଳାଭରଣ, ବ୍ରାହ୍ମଣକରଣ ।

ପରିଶିଷ୍ଟ

ଶବ୍ଦ

ଶବ୍ଦ ଦୁଇ ପ୍ରକାର — **ଧ୍ୱନି ଓ ବର୍ଣ୍ଣ:—**

ମୃଦଙ୍ଗ, ଭେରୀ ଓ ହାରମୋନିୟମ ପ୍ରଭୃତିରୁ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦ ବାହାରେ, ତାକୁ ସବୁ **ଧ୍ୱନି ଶବ୍ଦ** କୁହାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ବର୍ଣ୍ଣ ବା ଗୋଟିକରୁ ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣ ମିଶି କୌଣସି ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ **ବର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦ** କୁହାଯାଏ ।

ପଦ

ବର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦରେ ବିଭକ୍ତି-ଯୁକ୍ତହୋଇ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ତାହାକୁ ପଦ କହନ୍ତି ।

ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ସେ ସବୁ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ନୁହେ । ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ଶବ୍ଦ ମିଶିଛି ।

ଆମ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ମୂଳଭାଷା ସଂସ୍କୃତ । ସେଥିରୁ କେତେକ ଶବ୍ଦ ଆମ ଭାଷାରେ ଅବିକଳ ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ **ତତ୍‌ସମ୍ ଶବ୍ଦ** କହନ୍ତି । କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଆକାରରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ **ତଦ୍ଭବ ଶବ୍ଦ** କହନ୍ତି । କେତେ ବିଦେଶୀ ଭାଷା (ଇଂରାଜୀ, ପାର୍ସୀ, ଆରବୀ ପ୍ରଭୃତି) ରୁ କେତେକ ଶବ୍ଦ ଆମ ଭାଷାରେ ଚଳେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ **ବୈଦେଶିକ ଶବ୍ଦ** କହନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କେତେକ **ଦେଶଜ ଶବ୍ଦର** ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

ଶବ୍ଦ ଚାରି ପ୍ରକାର:—

୧ । ତତ୍ସମ୍—ଯଥା:—ଦେବତା, ନଗର, ଗୁଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ।

୨ । ତଦ୍ଭବ—ଯଥା:—ମହୁ (ମଧୁ), ଦେଈ (ଦେବୀ), ପୁଅ (ପୁତ୍ର) ଇତ୍ୟାଦି ।

୩ । ବୈଦେଶିକ—ଯଥା:—ଟେବୁଲ, ଗ୍ଲାସ୍, କଚେରି, ଦୋସ୍ତ ।

୪ । ଦେଶଜ—ଯଥା:—ଡିଙ୍କି, ଗୋରୁ, ଲୁଗା ଇତ୍ୟାଦି ।

ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ

ଭାଷାରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦ ପ୍ରଚଳିତ ହୁଏ । ସେଗୁଡ଼ିକର ବିପରୀତ ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ **ବିପରୀତାର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ** କହନ୍ତି । ଯଥା:—ଦିନ—ରାତି, ସକାଳ—ସନ୍ଧ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି ।

ଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବହୃତ

ଦିନ—ରାତି
ସଞ୍ଜ—ସକାଳ
ସୁଖ—ଦୁଃଖ
ଅଳ୍ପ—ବହୁତ
କଳା—ଧଳା
ଗୁରୁ—ଲଘୁ
ଆଗ—ପଛ
ପୁରସ୍କାର—ତିରସ୍କାର
ଆଲୁଅ—ଅନ୍ଧାର
ଉଚ୍ଚ—ନୀଚ
ସବଳ—ଦୁର୍ବଳ
ପଣ୍ଡିତ—ମୂର୍ଖ
ଧନୀ—ଗରିବ
ମାନ—ଅପମାନ
ସଂପଦ—ବିପଦ
ପାପ—ପୁଣ୍ୟ
ଲୋଭୀ—ନିର୍ଲୋଭ
ଜଳ—ସ୍ଥଳ
ଧୀର—ଚଞ୍ଚଳ
ଭଲ—ମନ୍ଦ
ଲାଭ—କ୍ଷତି
ଆକାଶ—ପାତାଳ
ତରଳ—ଘନ

ଉପସର୍ଗ ଯୋଗରେ

ଘାତ — ପ୍ରତିଘାତ
ପକ୍ଷ — ପ୍ରତିପକ୍ଷ
ଉନ୍ନତ — ଅବନତ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ — ପରୋକ୍ଷ
ଉତ୍କର୍ଷ — ଅପକର୍ଷ
ଆରୋହଣ — ଅବରୋହଣ
ଦାନ — ପ୍ରତିଦାନ
ସମ — ବିଷମ
ଆସ୍ତ — ବ୍ୟସ୍ତ
ଆବିର୍ଭାବ — ତିରୋଭାବ
ଉପକାର — ଅପକାର

ଯୁଗ ଶବ୍ଦ

ଭାଷାରେ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ମିଶି ବ୍ୟବହୃତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଭାଷାରେ ଯେପରି ଚଳୁଛି ସେହିପରି ରଖିବାକୁ ହୁଏ । ତାହା ନ ହେଲେ ଭୁଲ ବୋଲି ଧରାଯାଏ ।

ଭଲ — ମନ୍ଦ	ଆସ୍ତ — ବ୍ୟସ୍ତ	ଆଗ — ପଛ
ଏପଟ — ସେପଟ	ବାଟ — ଘାଟ	କଥା — ଲଥା
ଖାଲ — ଢିପ	ପର — ଆପଣା	ହିଆ — ନିଆ
ହିକା — କଣା	ଦୋଷ — ଗୁଣ	ସୁଖ — ଦୁଃଖ
ଦାନା — କନା	ଦେଶ — ବିଦେଶ	ରଜା — ପ୍ରଜା
ଜଣେ — ହିଜଣ	ଦୁଇ — ଚାରି	ପାଞ୍ଚ — ସାତ
ଦଶ — ବାର	ନଅ — ଛଅ	ପଚିଶ — ଷାଠିଏ

ଆପେକ୍ଷିକ ଶବ୍ଦ

ଘରଦ୍ୱାର	ଖିଆପିଆ	ହେହମୁଣ୍ଡ
ହେହପା	ଲୁଗାପଟା	ପାଠଶାଠ
ବୃକ୍ଷବାସ	ଶୁଖାସୁଖା	ହିଅ ହେଉଳ

ଏକା ଅର୍ଥ ବୁଝାଉଥିବା ଶବ୍ଦ

ଗଢ଼ଣଗଢ଼	ଗୃହଚଳନ	ଡାକହାକ
ଟଙ୍କାକଉଡ଼ି	ଲୁଗାପଟା	ଶୋଧାଶୋଧି
ଧନରତ୍ନ	ଧରପଗଡ଼	ଜୋରଜୁଲମ

ଅର୍ଥହୀନ ଶବ୍ଦଯୋଗରେ

ପାଖଆଖ	ଥରହର	ସଫାସୁତୁରା
ବେଠିକାଠ	ପିଲ୍‌ଝିଲ	ପେଟପାଟଣା

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ବିପରୀତାର୍ଥ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର :—

କଞ୍ଚା, ସରଦ, ନିର୍ଦ୍ଧନ, ମଇଳା, ଅନ୍ତର, ଭଙ୍ଗା, ଗେଡ଼ା, ବିଷ, ପ୍ରାଚ୍ୟ, ବାହାର, ସମାସ, ଗୁରୁ ।

୨ । ଯୁଗ୍ମ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ଭୁଲ ସଂଶୋଧନ କର :—
ଆସ୍ଥୂଳଭ, ଆୟୂଖର୍ଚ୍ଚ, ଯୁଦ୍ଧ ସେପଟୁ, ଦାଆଆଣ, ଖାଲ-ଉପର, ବୁଝାଲେଖା, ପାଠଶାଠ ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ

ଅମାର – କୋଠି, ଧାନ ଭଣ୍ଡାର
ଅକଲ – ବୁଦ୍ଧି
ଅଟେଇ – ଘେର ଭିତରେ ଥିବା ଅଳ୍ପ ସ୍ଥାନ
ଅଖାଲ – ଜାହାଜ ଓ ନୌକାର ପାଲ

ଆକଟ—ଶାସନ

ଆଉଞ୍ଚ—କାମ

କଢ଼ାଣ—ଜମିରେ ପଡ଼ିଥିଲା ବୃକ୍ଷ

କଦର—କୌଶଳ

କରଡ଼ - ବାଉଁଶ ଗଜା

କାଇଲ୍—ଦୋଷ

କୋରଟ—ଛାଲ ବାଦୁଙ୍ଗାର ପେଟପାଖ ବକଲ

ଖାଲୋଇ—ମାଛ ଧରି ରଖିବାର ଥଳି

ଛନକା—ଭସ୍ମ

ଛେଉଣ୍ଡ—ପିତୃମାତୃହୀନ ଶିଶୁ

ଝୁଟୁକା—ଚେରମୂଳ ଔଷଧ

ଢମ—ବଡ଼ାଇ

ପେଣ୍ଠ—କାରବାରର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର:—

ବରଡ଼ା, ଟିକାଠିଆ, ମାରୁ, ଠଣା, ଥୋପ, ଖାର, ଘାବଗ, ଡାଟକା, ଅନ୍ତର, ଝୋଲ, ଝଲ, ନିପଟ, ଟାଉଟର, ଫରଚ୍ଛ ।

ପ୍ରାୟ ସମାନ ଉଚ୍ଚାରିତ ଶବ୍ଦସମୂହ

କେତେ ଶବ୍ଦ ଆକାର ଓ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ସମାନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଦେଖାଯାଏ ।

ଅଂଶ – ଭାଗ	ଈଶ—ଶିବ
ଅଂସ—କାନ୍ଧ	ଈଷ—ଲଙ୍ଗଳ ଦଣ୍ଡ
ଅନ୍ନ—ଖାଦ୍ୟ	କୁଳ—ବଂଶ
ଅର୍ଣ୍ଣ—ଜଳ	କୂଳ—ତୀର
ଆବୃତ—ଘୋଡ଼ଆ ହୋଇ ରଖା ଯାଇଥିବା	ଗୁଣି—ଚନ୍ଦ୍ରବିଦ୍ୟା
ଆବୃତ୍ତ—ଅଭ୍ୟସ୍ତ	ଗୁଣୀ—ଗୁଣବାନ୍ ଲୋକ
ଇତ—ଶେଷ	ଜସର— ବହୁ ପୁରୁଣା
ଈତି—ଈତିଭୟ (ଉପଦ୍ରବ)	ଜୋଷର—ଟଣାଟଣି
ଉଟକା—ସଜ	ଚରିତ--ଜୀବନୀ
ଓାଟକା—ଗୁନ୍ଥଆ	ଚରିତ୍ର—ସ୍ୱଭାବ
ନତି—ସବୃନ୍ଦନ	ଦିନ—ଦିବସ
ମତି—ନିୟମ	ଦୀନ—ଗରିବ
ମାଗଣ—ଗୃନ୍ଦା	ପାଳ—କୁଟା
ମାଗଣା—ବିନାମୂଲ୍ୟରେ ଲଭ କରସିବା ଜନତ	ପାଲ—ଜାହାଜର ପାଲ
	ସ୍କନ୍ଦ—କାର୍ତ୍ତିକେୟ
	ସ୍କନ୍ଧ—କାନ୍ଧ

ପ୍ରଶ୍ନ

୧ । ଅର୍ଥଗତ ଭେଦ ଦେଖାଇ ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର :—

ଦ୍ରୁତ, ସ୍ଫୁଟ; ଆବିଷ୍କାର, ଉଦ୍ଭାବନ; ଶର, ସର; ପାଣିଆ, ପାଣିଚଆ; କୁଳ, କୁଳେଇ; ମଳା, ମଲ୍ଲ; ପାଳ, ପାଲ ।

ରୁଢ଼ ପ୍ରୟୋଗ

ଭାଷାରେ ପଦ ବା କେତେକ ପଦସମଷ୍ଟି ମିଶି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ବୁଝାଇଥାନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ **ରୂଢ଼ ପ୍ରୟୋଗ** କୁହାଯାଏ ।

ଅକଲସଲାମି—ଜୋରିମାନା ।

ମୋତେ ଏଥିକୁ ଅକଲସଲାମି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ଅନ୍ଧବୁଝାମଣା—ଅନ୍ୟାୟ ବିଚାର ।

ରାଜାଙ୍କର ଅନ୍ଧବୁଝାମଣାରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଭୟଭୀତ ହେଲେ ।

ଓଳଆରୁ ଗଜା—ଜନ୍ମରୁ ଚାଲାଖ ।

ଆଜକାଲି ପିଲେ ତ ଓଳଆରୁ ଗଜା, ତାଙ୍କୁ କଅଣ ଶିଖାଇବ ?

କଳାକାଠ—ଶୁଖିଲା ଦିଶିବା ।

ସାର୍ ରାଗିବାରୁ ଅଶୋକ କଳାକାଠ ପଡ଼ିଗଲା ।

ପ୍ରଶ୍ନ

୧—ବାକ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କର ।

ଛାତିରୁ ଶିରା କାଢ଼ିବା, ଦାନ୍ତ ନିକୁଟିବା, ଆଖି ଦେଖାଇବା, ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ିବା, ଦାଉ ସାଧିବା, ପିଠି ଗଲୁକରିବା, ଗଇ ଖୋଳିବା, ନାଗସାପ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ରେ କାନ କୁଣ୍ଡାଇବା ।

କଟକ ସତ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରେସରେ ଶ୍ରୀ ଉଦୟନାଥ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ,
୧୯୫୭